

Cité de Refuge

een veilig thuis in Antwerpen

ontwerp

Jeroen de Waal

mentor

David van Severen

OFFICE KGDVS

gecommitteerde

Aglaia de Mulder

byebyebn

begeleiding FHK MA+U

Pierer Feenstra

Jan Willem van Kuilenburg

eerste druk september 2013

Afstudeerverslag

september 2012 - juni 2013

Cité de Refuge

een veilig thuis in Antwerpen

copyright © JDW 2013

RUIMTE

De Stad

- 12 *Antwerpen*
- 14 *Groeien naar 2030*
- 16 *Visie atelier*
- 18 *Sociale woningbouw en voorraad*
- 20 *Arrival City*
- 22 *Leefomstandigheden*

Hypothese

- 26 *Verantwoordelijkheid*

Strategisch samenleven

- 30 *Huisvesting voor de armen*
- 36 *Samenleven in de stad*
- 38 *vestigingskansen*
- 46 *percelenmatrix*
- 52 *19de eeuwse stadsuitbreiding*
- 54 *20ste eeuwse stadsuitbreiding*

Het woonhuis

- 58 *Sebastiano Serlio*
- 60 *Sir John Soane*
- 62 *De familie*
- 64 *D04P038 Engelselei*
- 74 *D04P031 Beukenstraat*
- 86 *D05P027 Knyffstraat*
- 96 *D08P022 van Praetlei*

De economie

- 108 *Het detail*
- 112 *Kaleien*
- 114 *Kostenvergelijking*

de Stad
Antwerpen

- Antwerpen -

Het afstudeeratelier 2012-2013 van de FHK MA+U is in juli 2012 begonnen aan een stedenbouwkundig onderzoek naar de geografie Antwerpen. Het afstudeeratelier heeft voor Antwerpen gekozen omdat, onder andere, verwacht wordt dat het inwonersaantal in de komende 20 jaar met 68.000 inwoners zal toenemen. Het inwonersaantal neemt met 12% toe. Dit is 2 keer zoveel als de verwachte groei in het gehele Vlaams gewest.

Deze toename is gezien het huidige economische klimaat, waarin over het algemeen de groei van steden tot een halt is gekomen, noemenswaardig. Maar de uitdaging voor de stad is niet alleen de groei. Als voorbeeld worden er in de komende 6 jaar, 14.000 kinderen geboren. Als deze prognose werkelijkheid wordt is er een ernstig tekort aan kinderopvang, basisscholen en andere voorzieningen voor jonge

gezinnen en hun kinderen. De uitdaging is dus niet enkel de groei, maar ook het accommoderen van deze groei.

Antwerpen kent momenteel veel uitdagingen. De binnenstad zit vol en verdichten is volgens de lokale overheid onmogelijk. De ring heeft onvoldoende capaciteit en werkt als een fysieke barrière die de groei en de stedelijke samenhang belemmert. De positie als wereldhaven, die voor een groot deel van de werkgelegenheid zorgt, is door de moeilijke geografische ligging niet zeker. Bovendien “verkleurt” en vergrijsd de stad zeer snel. De vraag die Antwerpen zichzelf nu zal moeten stellen is hoe het met deze groei kan omgaan?

Mijn afstudeerwerk positioneert zich binnen deze context in het sociaal cultureel weefsel van de stad.

beeld rechts: Antwerpen startexcursie 2012

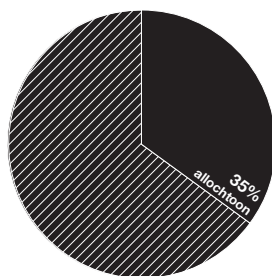
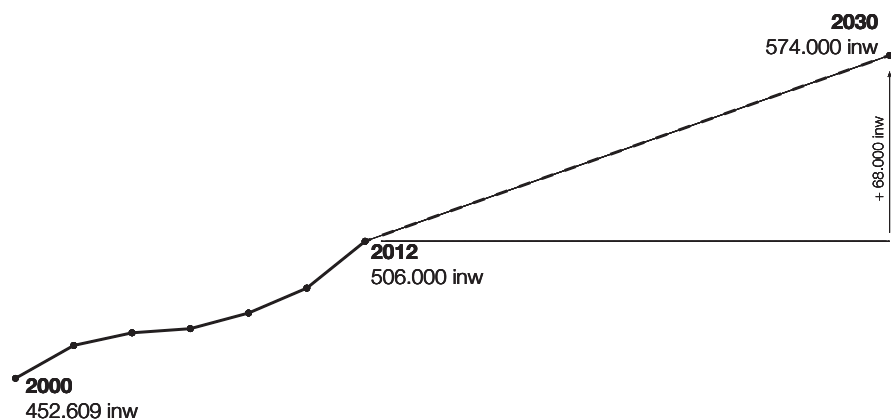
- *De groei naar 2030* -

Tussen 1919 en 2000 was de gemeente Antwerpen, die door de fusie in 1983 het district Antwerpen is geworden, een uitstervende stad. In eerste instantie kwam dit doordat de inwoners vluchtten voor het stijgende aantal auto's die de bedrijven in de kernstad moesten bereiken. Daarnaast werd goedkoop grond aangeboden aan de rand van de stad waar het leefklimaat beter was dan in de binnenstad. Een andere oorzaak van de daling van het aantal stedelingen lag bij het hogere sterfte- dan geboortecijfer

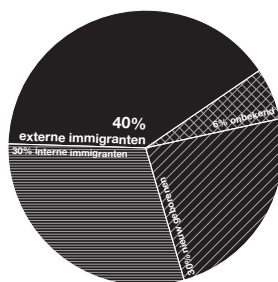
Doordat het bevolkingsaantal afnam ontstond veel leegstand en kwam er ruimte voor de nieuwe stedelingen. Het waren veelal de arbeidsmigranten die goedkope woningen konden kopen in het centrum van de stad. Hierdoor ontstond in Antwerpen weer een positieve bevolkingsdynamiek en na decennia van neergang.

De bevolkingsgroei voor Antwerpen tot 2030 telt verschillende groeiscenario's. In het onderzoek gaat het atelier uit van het gemiddelde scenario waarbij gerekend is met een positief migratiesaldo met gelijk gebleven vruchtbaarheidsgraad (2,72). Dit resulteert in een groei van het aantal inwoners van 506.000 in 2012 naar 574.000 in 2030. Dit komt vooral doordat een groei aanblijft van immigranten en daarnaast zullen er meer kinderen geboren worden. In 2001 kreeg de Antwerpse moeder gemiddeld 1,7 kind wat nu al naar 2,72 kinderen is gegroeid. Het aandeel zestigplussers in Antwerpen daalt ondanks dat vergrijzing zal optreden.

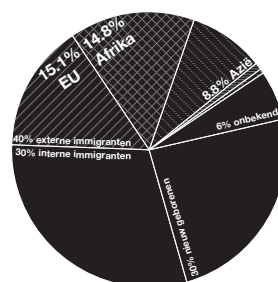
De meeste mensen die nu naar Antwerpen verhuizen zijn allochtone jongeren tussen de 18 en 25 jaar.

autochtoon - allochtoon
verdeling naar herkomst

68.000 nieuwe inwoners
verdeling naar herkomst

27.000 nieuwe inwoners
verdeling naar herkomst

boven: bevolkingsprognose Antwerpen 2012 - 2030 (1)

beneden: samenstelling bevolkingsgroei (2)

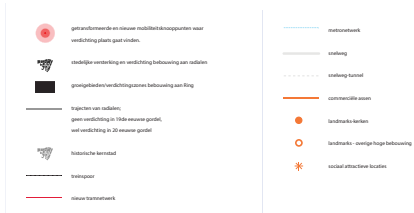
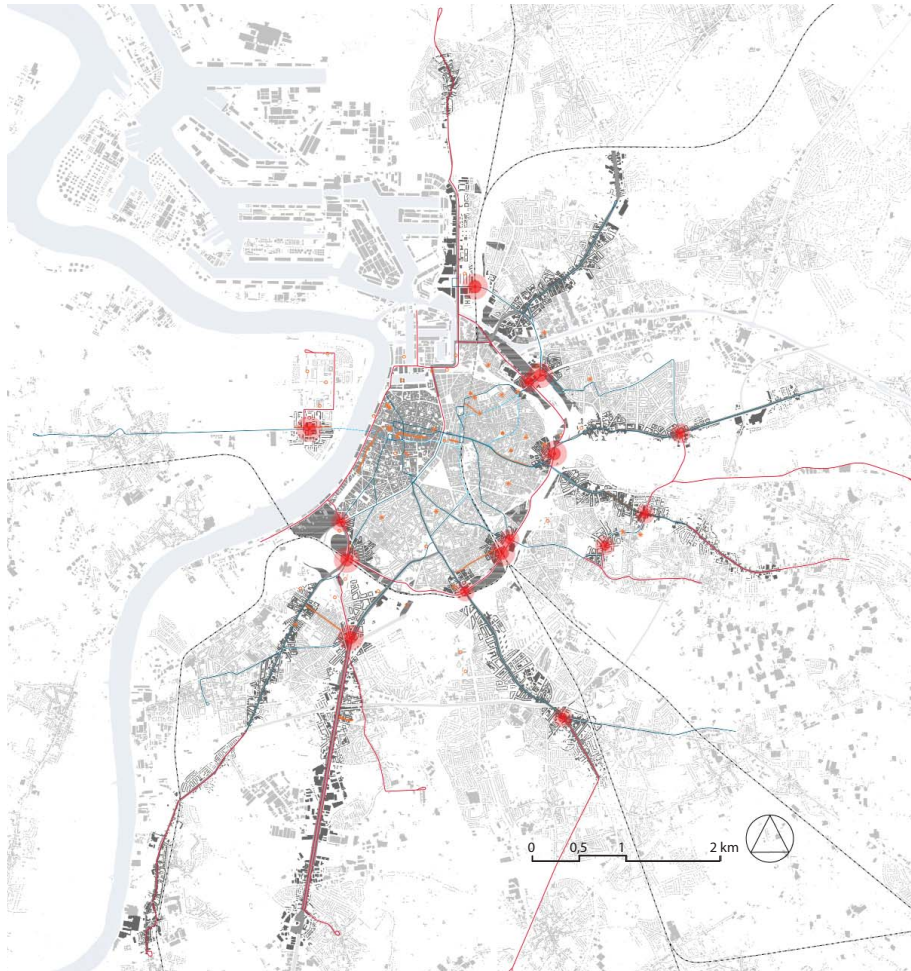
- visie atelier -

De verschillende wijken van Antwerpen moeten worden verdicht rond de radialen en nieuwe mobiliteitsknooppunten, zodat er een policentrische structuur zal ontstaan. Deze nieuwe knooppunten krijgen door de sociaalculturele en ruimtelijke segregatie een eigen identiteit. Om de sociale cohesie te versterken is het van belang dat de verschillende bevolkingsgroepen elkaars voorzieningen en kwaliteiten gaan delen. Daarom worden de verschillende centra onderling verbonden, in plaats van langs de radialen, door een nieuw openbaar mobiliteitsnetwerk. Bovendien wordt door de komst van een tweede ring de grootste barrière tussen de wijken, de overbelaste R1 (de ring), grotendeels doorbroken: de nieuwe ring ontlast de R1.

Hoewel de tussenruimten van Antwerpen de potentie hebben om het tekort aan woningen en voorzieningen te faciliteren, zijn er nieuwe typologieën nodig. De beschikbare ruimte is niet voldoende om de benodigde woningen en voorzieningen met de huidige typologieën op te vangen. Hierbij moet worden gedacht aan concessies ten aanzien van de woning typologieën en flexibel gebruik van de open ruimtes.

Met deze visie wordt bereikt dat Antwerpen een stad met meerdere centra wordt die allen een eigen identiteit hebben en door de verdichting rond de radialen worden binnen en buiten stedelijke relaties versterkt. Deze verzameling aan centra zullen een weefsel over Antwerpen vormen, waarbinnen verschillende bevolkingsgroepen samenkomen en voorzieningen delen.

rechts: visiekaart, Antwerpen verknoopte stad, Afstudeeratelier Antwerpen

- sociale woningbouw en voorraad -

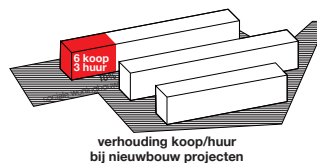
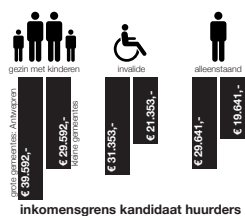
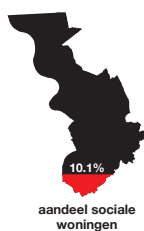
Met het atelier hebben we het afgelopen jaar gewerkt aan het vraagstuk hoe Antwerpen om moet gaan met de te verwachten bevolkingsgroei. Antwerpen groeit de komende jaren naar ruim 600.000 inwoners. Het atelier heeft de stad op verschillende niveaus, op verschillende aspecten bestudeerd. Uit onderzoek van de woonvoorraad constateer ik dat er een groot gat zit aan de onderkant van de Antwerpse woningmarkt. Er zijn te weinig goedkope huur en koopwoningen beschikbaar. Op dit moment is er voor elke 3 kandidaat huurders maar 1 woning beschikbaar, hoe moet dit in de toekomst?

Antwerpen, en België in het algemeen, kent een laag aantal sociale woningen ten opzichte van het totaal aantal woningen in vergelijking met gelijksoortige steden.

Het sociaal woonpatrimonium in Antwerpen is ontzettend achtergesteld en onderkomen. Door de constante stadsvlucht vanaf de jaren 70 is er weinig onderhoud gepleegd aan de bestaande voorraad.

Hiernaast zijn enkele voorbeelden weergegeven van de gemiddelde sociale woningbouw in Antwerpen.

rechts boven: voorbeelden sociale woningbouw Antwerpen
midden: voorraad sociale woningbouw in Antwerpen en vier referentiesteden
beneden: sociale situatie in Antwerpen

- *Arrival City* -

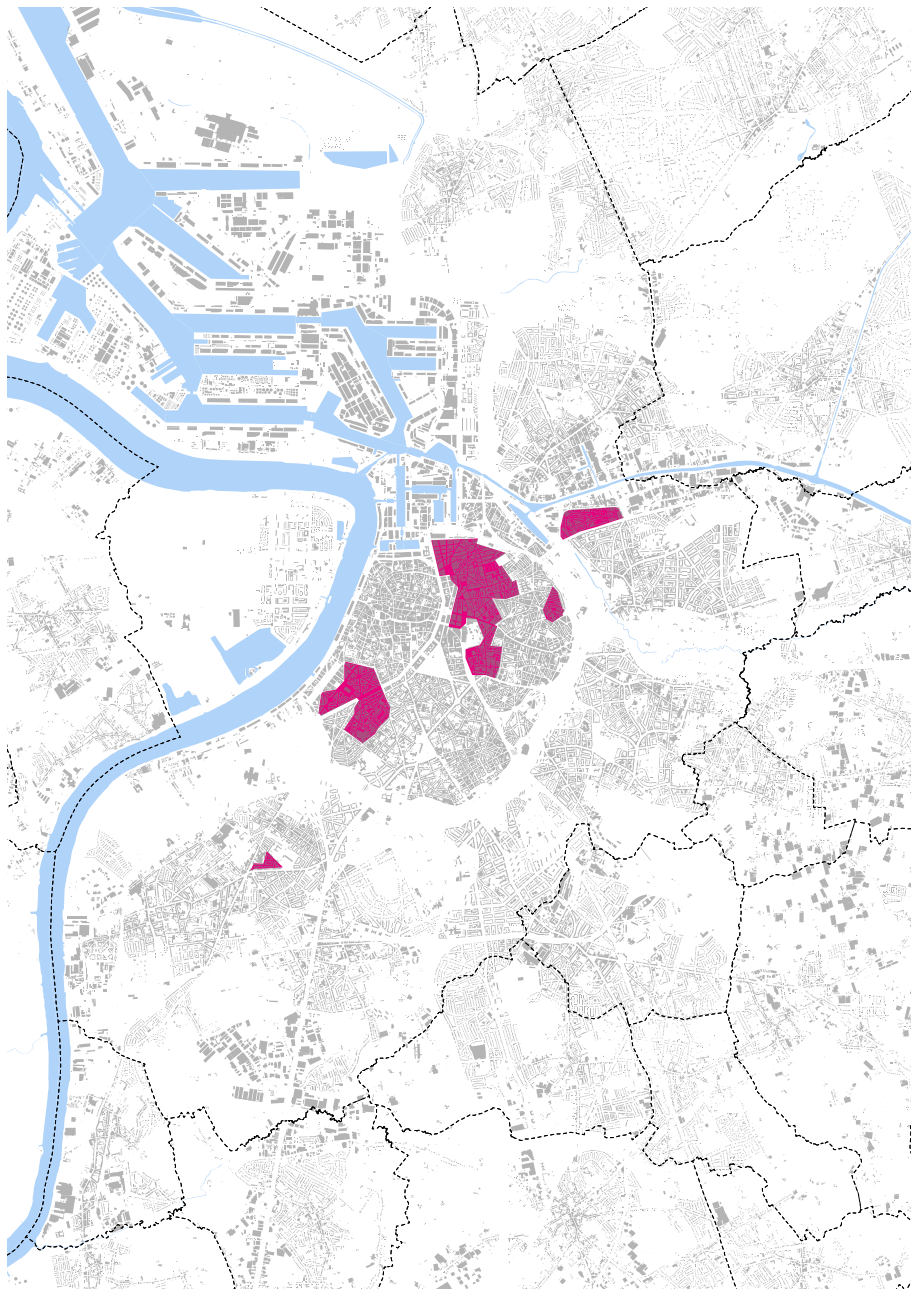
Dough Saunders omschrijft voor het eerst het begrip Arrival City, dat vrij vertaald aankomststad betekend, in zijn boek. Hij bedoeld hier steden mee die in hoge mate immigranten aantrekken. Saunders onderzoekt de succes-factoren van een geslaagde integratie van de immigranten.

Een aantal factoren is belangrijk bij de aantrekking van immigranten. Een van de belangrijkste factoren is dat het beleid van het België, gericht is op integratie en emancipatie. Huwelijksmigratie en familiehereniging kan hierdoor blijven bestaan waardoor de alleenstaande makkelijker kan wennen aan de stad en zich dus niet hoeft terug te trekken in anonimiteit of kiest voor het illegale circuit. Het ideale vestigingsgebied zal in de buurt van het centrum moeten liggen en zal goedkope woningen moeten bevatten. Door de hoge dichtheid wordt er bespaard op de levenskosten. Tevens zal er ruimte moeten zijn voor ont-

moeting en zullen diverse winkels de klanten makkelijk aantrekken. Ook de arbeidsmarkt is een belangrijke factor in het succes van het vestigingsgebied voor nieuwe inwoners van de stad.

Naast de aanwezigheid van voldoende, kleine, goedkope bedrijfspanden zal de regelgeving soepel genoeg moeten zijn om de gedreven nieuwkomers een kans te geven om voor zichzelf te beginnen. Voor de kinderen van deze nieuwkomers is een school noodzakelijk die ze helpt te aarden in het land en de stad.

Antwerpen kent een rijke geschiedenis, onder andere dankzij haar allochtone bevolking. Denk bijvoorbeeld aan hoe de joodse immigranten van Antwerpen de diamanthoofdstad van de wereld hebben gemaakt. Ook nu zijn de immigranten de drijvende kracht achter het havenbedrijf en veel florerende midden en klein bedrijven. De allochtone inwoners zijn dus van belang voor de stad.

de aankomstwijken in Antwerpen

- leefomstandigheden -

Wonen is te duur voor maatschappelijk achtergestelde mensen. Het is een factor die achterstelling versterkt.

Voor mensen in armoede is het steeds moeilijker om een kwaliteitsvolle en betaalbare woning te vinden. Onderzoek bevestigt dat het woningaanbod op de private huurmarkt is gedaald en dat de prijzen zijn gestegen. Het aantal kwaliteitsvolle woningen krimpt, met meer druk op de secundaire huurmarkt als gevolg.

Het onderzoek wijst uit dat de woonomstandigheden in de aankomstwijken erbarmelijk zijn. Het enige dat lijkt te tellen is een goedkope huisvesting. Er is overbevolking, te weinig buitenruimte en te weinig sanitaire voorzieningen, weinig ruimte tot ondernemen en ontmoeten in bouwvallige woonhuizen.

Volgens de gemeente moet er in de aankomstwijken een betere mix komen tussen allochtone en autochtone bevolking. De bouwvallige woonhuizen in de binnenstad zijn een doorn in het oog. De gemeente doet er met haar beleid alles aan om dit te veranderen. Met als gevolg dat de grondprijzen stijgen en de allochtone inwoners hun woonruimte niet meer kunnen betalen. De aankomst wijken dreigen te verdwijnen.

Sociale huisvesting kan als corrigerend instrument werken op de woningmarkt. Echter, de wachtlijsten – die voor 70% uit allochtonen bestaat – zijn lang. Bovendien schakelen huisvestingsmaatschappijen vaker over op de sociale mix om de leefbaarheid te verhogen. Dit leidt tot nog meer sociale verdringing. Minder draagkrachtige buurten krijgen het nog zwaarder.

huidige leefomstandighede immiranten in Antwerpen

de hypothese
een veilig thuis in Antwerpen

*Antwerpen
moet haar functie als
aankomststad erkennen en
haar verantwoordelijkheid
nemen.*

*Het moet immigranten
kwalitatieve,
betaalbare huisvesting in een
voor hen geschikt
leefmilieu bieden.*

Strategisch Samenleven

een veilig thuis in Antwerpen

- huisvesting voor de armen -

In 1750 begonnen Carlo di Borbone en zijn architect Fernando Fuga aan een ambitieuze reeks van bouwproject, om het grote aantal armen in de stad Napels aan te pakken. Het eerste gebouw van de reeks was het gigantische en nog steeds onvoltooide - Albergo dei Poveri (het hotel van de armen), het werd gebouwd aan de oostrand van de stad.

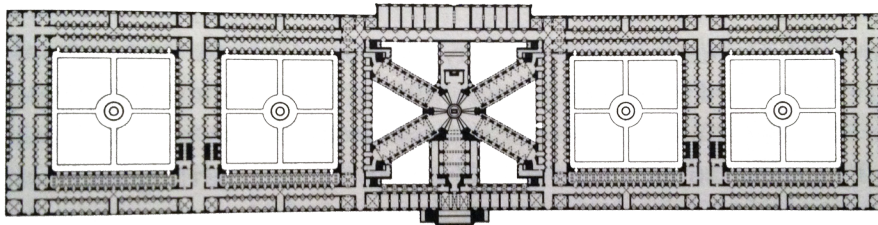
Het doel van de instelling was niet om een belangrijke wijziging in de economische of sociale positie van de bewoners te weeg te brengen, maar veeleer is het ontworpen om de anonieme massa van meer dan 8000 zwervers

die de straten van Napels bevolkte in een homogene herkenbare groep te organiseren.

Het gebouw en de begraafplaats, dat in 1762 werd gebouwd, zijn angstaanjagend rationeel ontworpen. In een lopende band-stijl. De zogenaamde begraafplaats, Cimitero delle 366 Fosse, was een proto-verlichting machine voor het verwerken van dode lichamen.

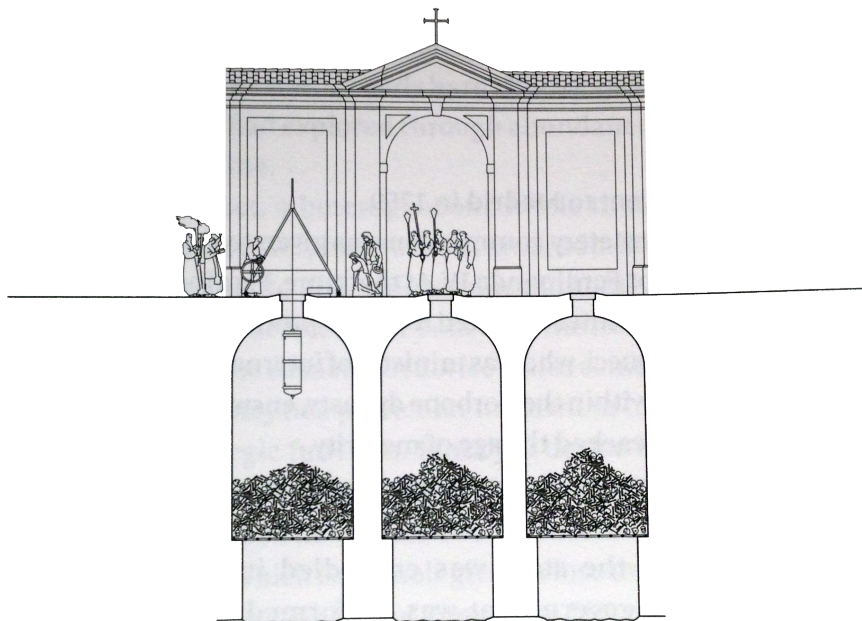
Haar naam is afgeleid van het aantal massagraven, waarvan er één voor elke dag was, inclusief de 366ste dag van de schrikkeljaren.

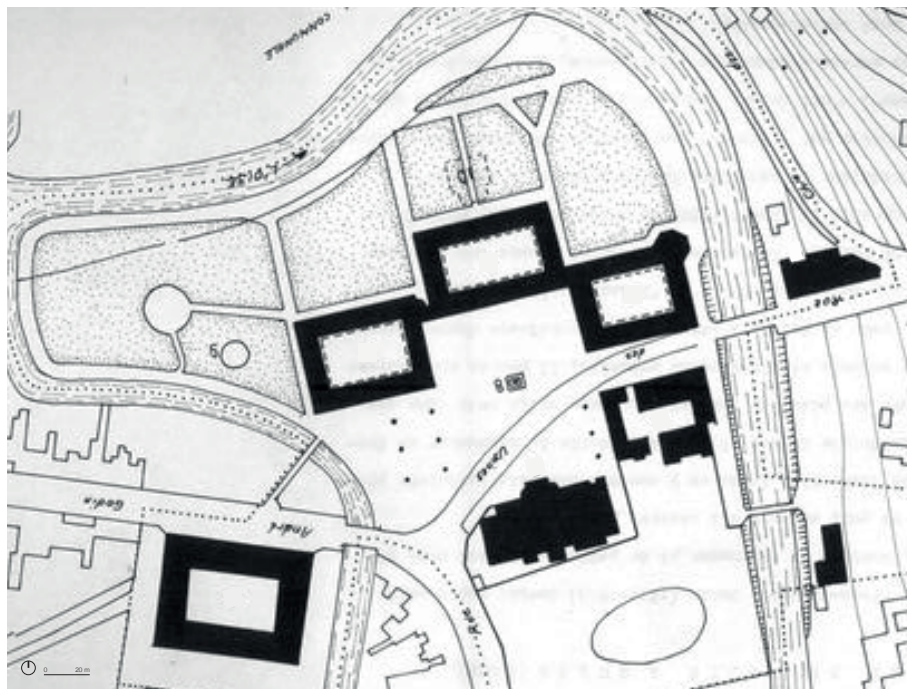
Huisvesting voor de armen.

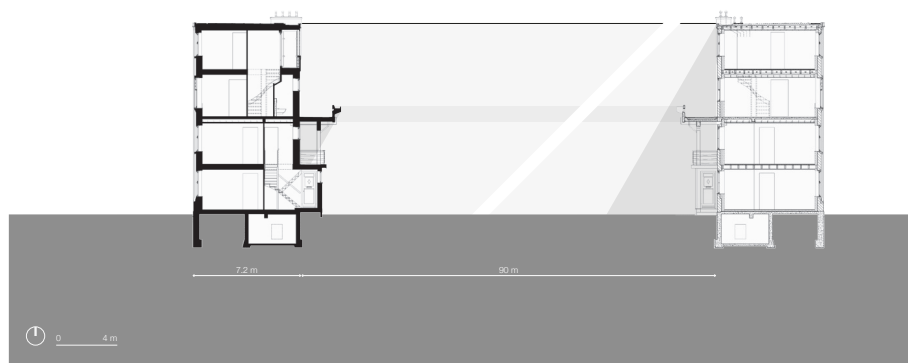
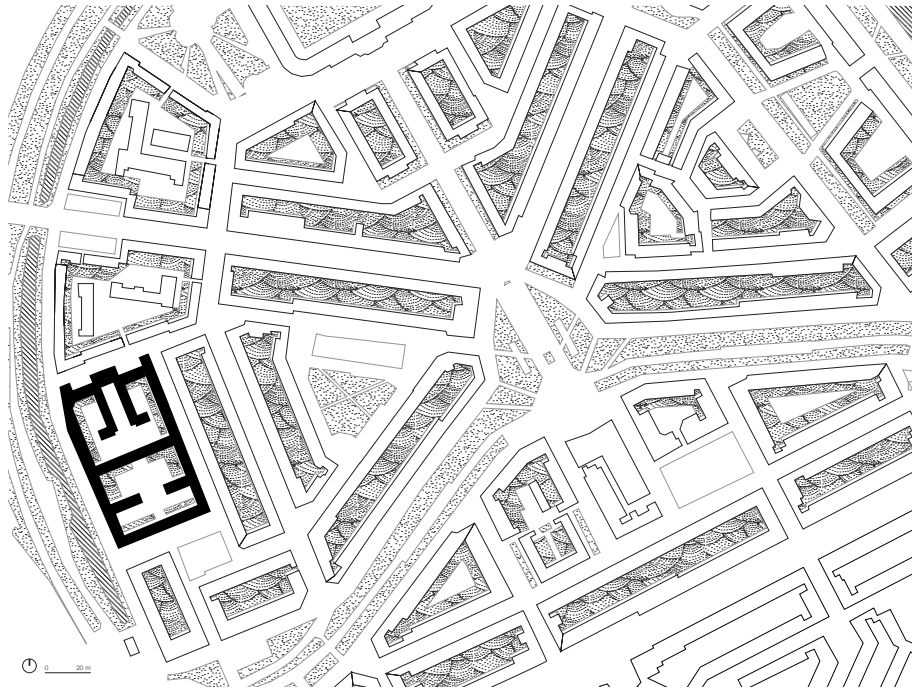
rechts: cimitero delle 366 fosse, 1762, Napels

Albergo dei Poveri, Fernando Fuga, 1750, Napels

situatie en doorsnede Familistère, Guise (FR)

situatie en doorsnede Justus van Effen blok, Rotterdam (NL)

Familistère, Guise (FR)

De Familistère is een woonblok in Guise. Dit bouwwerk is typisch voor het utopisch socialisme. De drie woonblokken bevatten 350 wooneenheden, in het complex kunnen 2000 mensen wonen. Daarnaast bevat de Familistère een theater, een basisschool, een badhuis, een kinderopvang, een wasse-rette, een slagerij, een bakkerij en een café. Het complex is in 2001 volledig gerestureerd.

De Familistère is een creatie van Jean-Baptiste André Godin. Het is geïnspireerd door het werk van Charles Fourier en een uitwerking van de door hem ontworpen Phalanstère, een commune waarin arbeiders gezamenlijk leven, werken en recreëren. Fourier ging ervan uit dat mensen zich kunnen ontplooien wanneer zij op alle belangrijke vlakken van het leven hun 'hartstochten' kunnen volgen op ieder moment van de dag. Communebewoners zouden elkaar dan op natuurlijke wijze kunnen aanvullen.

Justus van Effen blok, Rotterdam (NL)

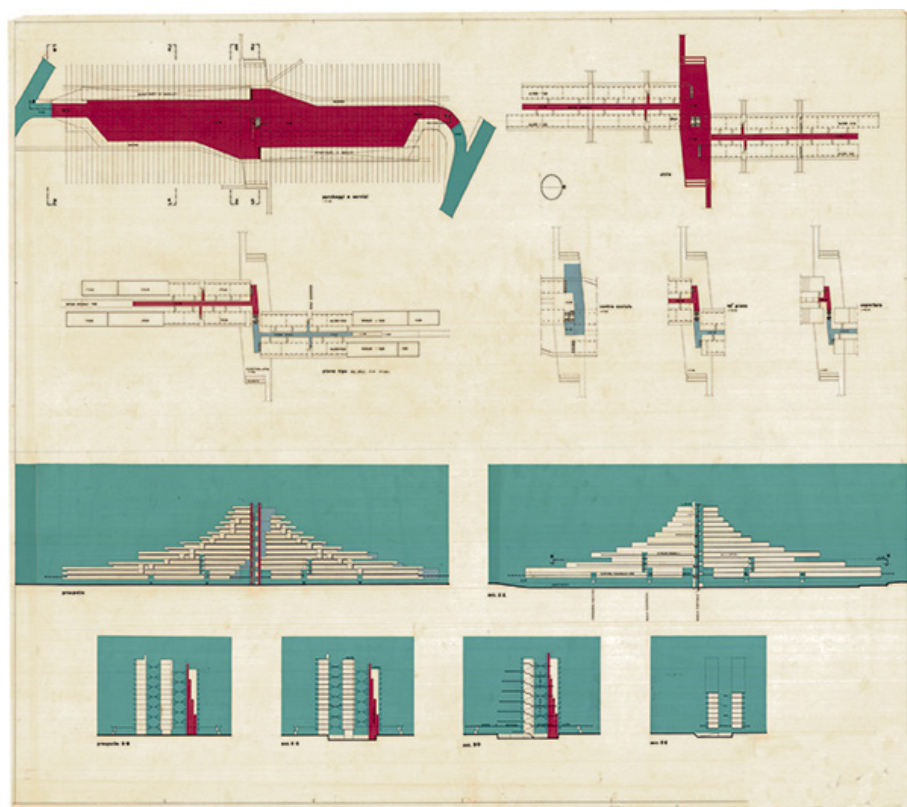
Werd ontworpen door de Nederlandse architect Michiel Brinkman. Het baanbrekende woonblok met 264 woningen werd opgeleverd in 1922 en is een mijlpaal in de Nederlandse volkshuisvestingsbouw. Het complex is in 2012 gerestureerd.

Vernieuwend waren de gemeenschappelijke voorzieningen, groene binnenterreinen en de revolutionaire 'bovenstraat': een ruim twee meter brede galerij. Zo'n verhoogde woonstraat was nooit eerder toegepast in Nederland.

Scampia, Napels (IT)

Scampia is een woonwijk in het noorden van Napels, en heeft een populatie van 80.000 inwoners. De wijk is voornamelijk monofunctioneel en werd gebouwd tussen 1960 en 1980. Ze moest de daklozen van de grote aardbeving gaan huisvesten. Door armoede en hoge werkloosheid kreeg de Italiaanse Gomma hier de macht.

situatie en plannen voor een deel van de scampia, Napels (IT)

- samenleven in de stad -

Gezien het huidige economische klimaat zal de voorziening van de huisvesting niet op grote schaal plaatsvinden maar juist in kleine projecten. Het introduceren van kleine groepen in een buurt of wijk bevordert ook de sociaal maatschappelijke integratie en acceptatie.

“ De omvang van het ensemble en de rest van de bebouwing ligt bijzonder gevoelig. Een massale en gelijktijdige toeloop van nieuwe bewoners zorgt voor een breuk met de bestaande gemeenschap.”

“ Meerdere kleine ingrepen in het verlengde van wat er al is levert een betere stedenbouwkundige en maatschappelijke integratie op. “

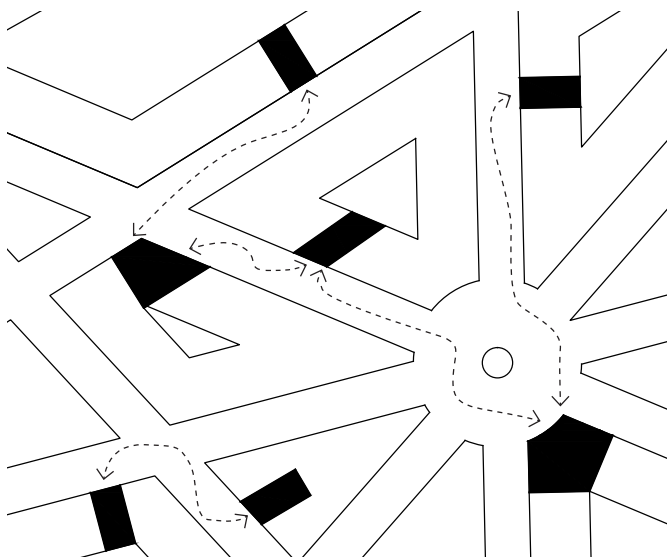
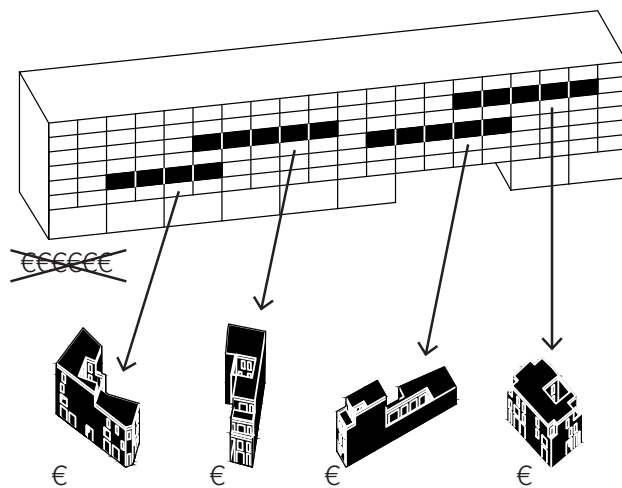
Door het toepassen van meerdere kleine projecten ontstaat er een netwerk van herkenbare plekken in stad. Herkenbaar voor zowel de stedelingen als voor de bewoners. Herkenbaarheid is van belang om-

dat de plint van de woonhuizen een publieke functie bevat. Deze functie is specifiek voor elk woonhuis en wordt bepaald aan de hand van de behoefte van de wijk waar het woonhuis staat. De functie is onderdeel van een sociaal maatschappelijk project waar de bewoners aan deel kunnen nemen.

“ Deze gemeenschappelijke ruimtes kunnen een hefboom zijn voor de maatschappelijke emancipatie.”

“ De integratie stelt meer vragen over het gebruik en de toe-eigening van een woning/ wijk dan over de zuiver formele aanpak. De activiteiten die daar bij horen liggen meer op het vlak van ontmoeting, het opbouwen van netwerken en het ontplooiën van activiteiten. “ - ir. Sopia Dawance -

De groepsgrootte moet dusdanig groot zijn dat de bewoners er identiteit aan kunnen ontleiden maar mag niet zo groot worden dat het een gevaar voor de integratie vormt.

boven: concept kleinschaligheid en netwerkfunctie

citaten links zijn van ir. Sophie Dawance, architect en stedenbouwkundige

- vestigingskansen -

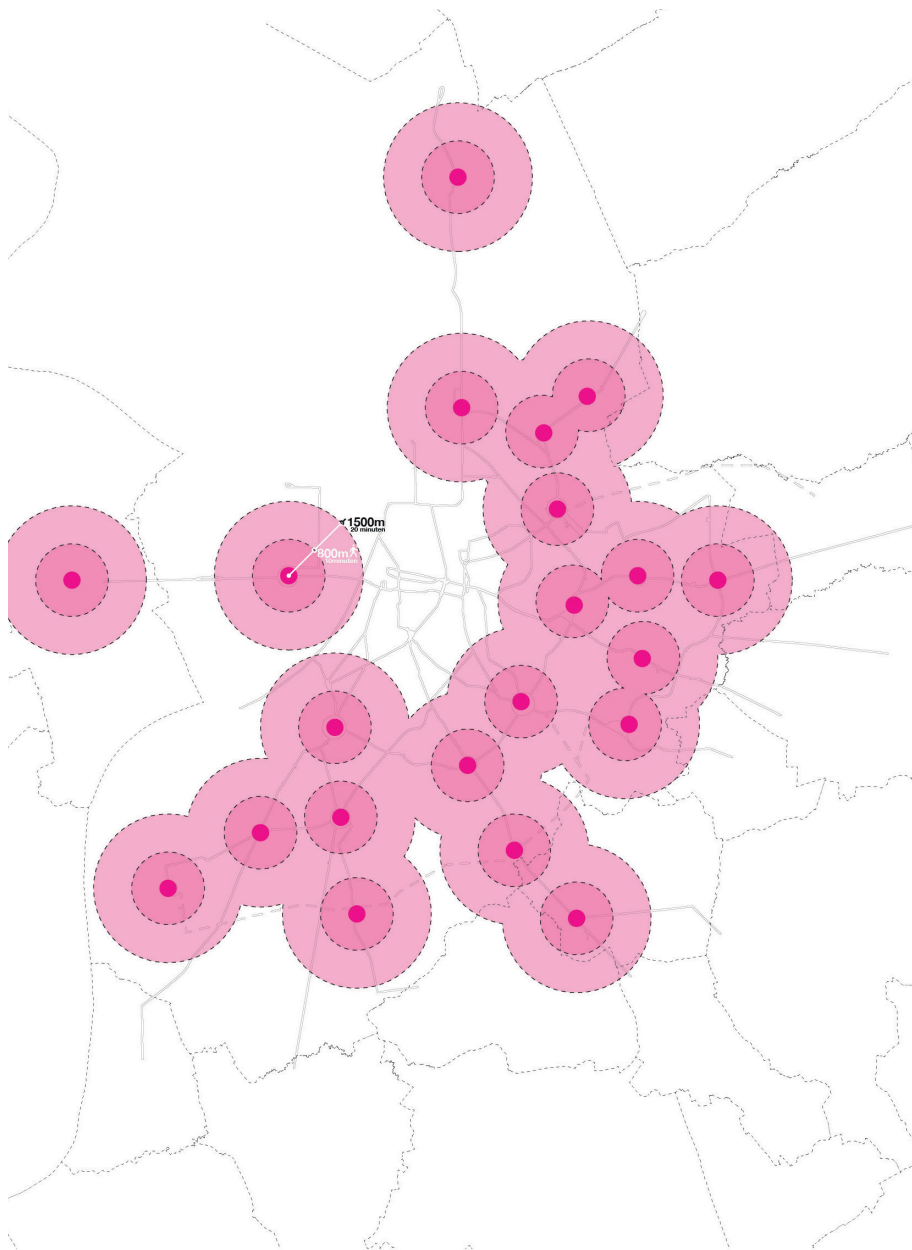
In het hoofdstuk Arrival City worden een aantal aspecten omschreven die een kansrijke integratie op stedelijkniveau bevorderen. Aspecten als onder andere afstand tot werk, tot openbaarvervoer, een lage grondprijs, ruimte om te ondernemen en een tolerante omgeving vormen samen de basis voor een geschikt leefmilieu voor immigranten.

Om geschikte gebieden aan te kunnen wijzen zijn deze gebieden voor Antwerpen in kaart gebracht.

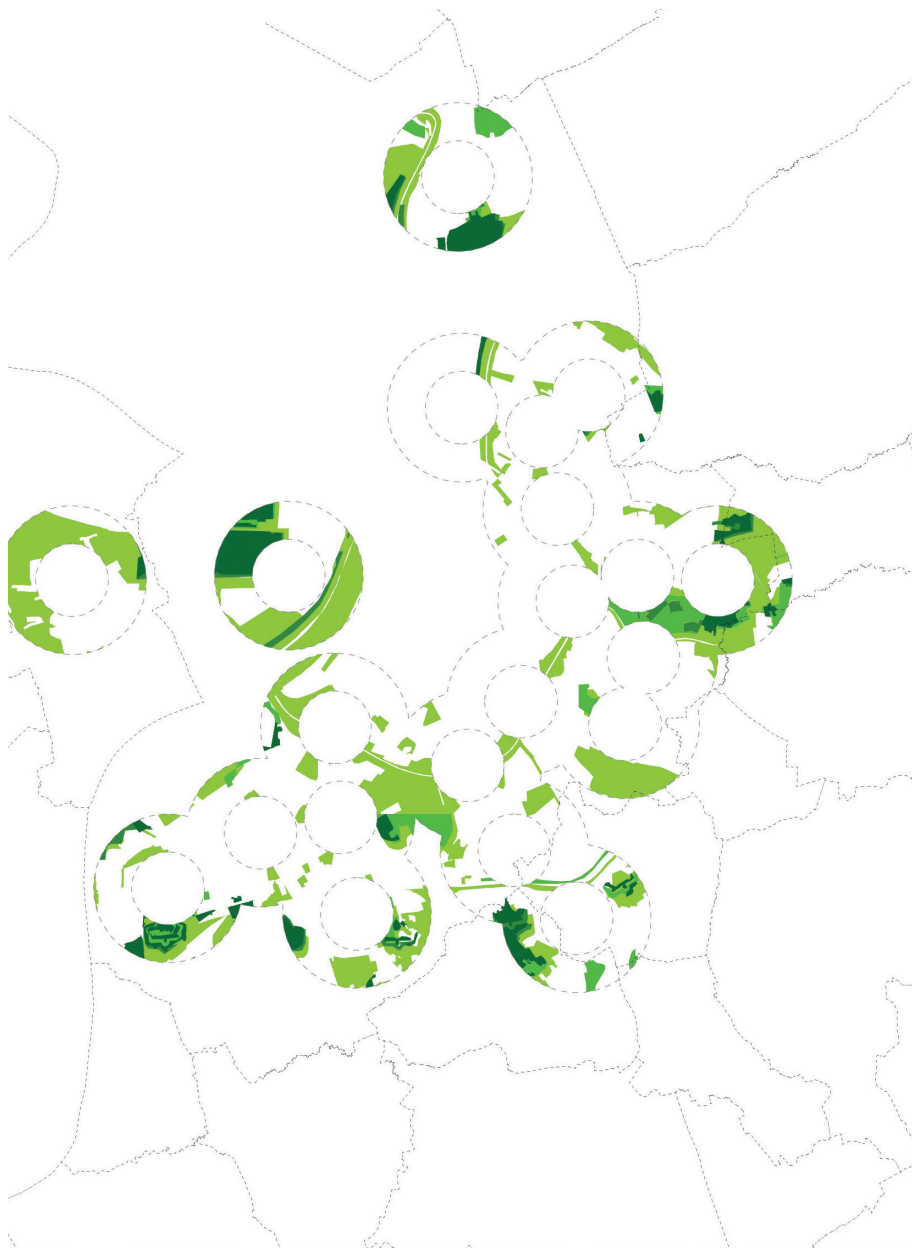
Om te beginnen met mobiliteit. Antwerpen zal zich in de komende twintig jaar ontwikkelen rondom de

bestaande en nieuwe infrastructurele knooppunten, dit is de visie van het afstudeeratelier. We weten dat direct rondom deze knooppunten de grondprijs hoog zal zijn. Daarom zijn de overige aspecten in een straal van 800m - 1500m rondom de knooppunten onderzocht. Een afstand tussen de 800 en 1500m is te voet nog prettig te overbruggen. In deze gebieden zal de invloed van het nieuwe knooppunt geen effect hebben op de grondprijs. Een lage grondprijs is gunstig voor immigranten.

In de volgende kaarten zijn de conclusies van het onderzoek naar de vestigingskansen weer gegeven.

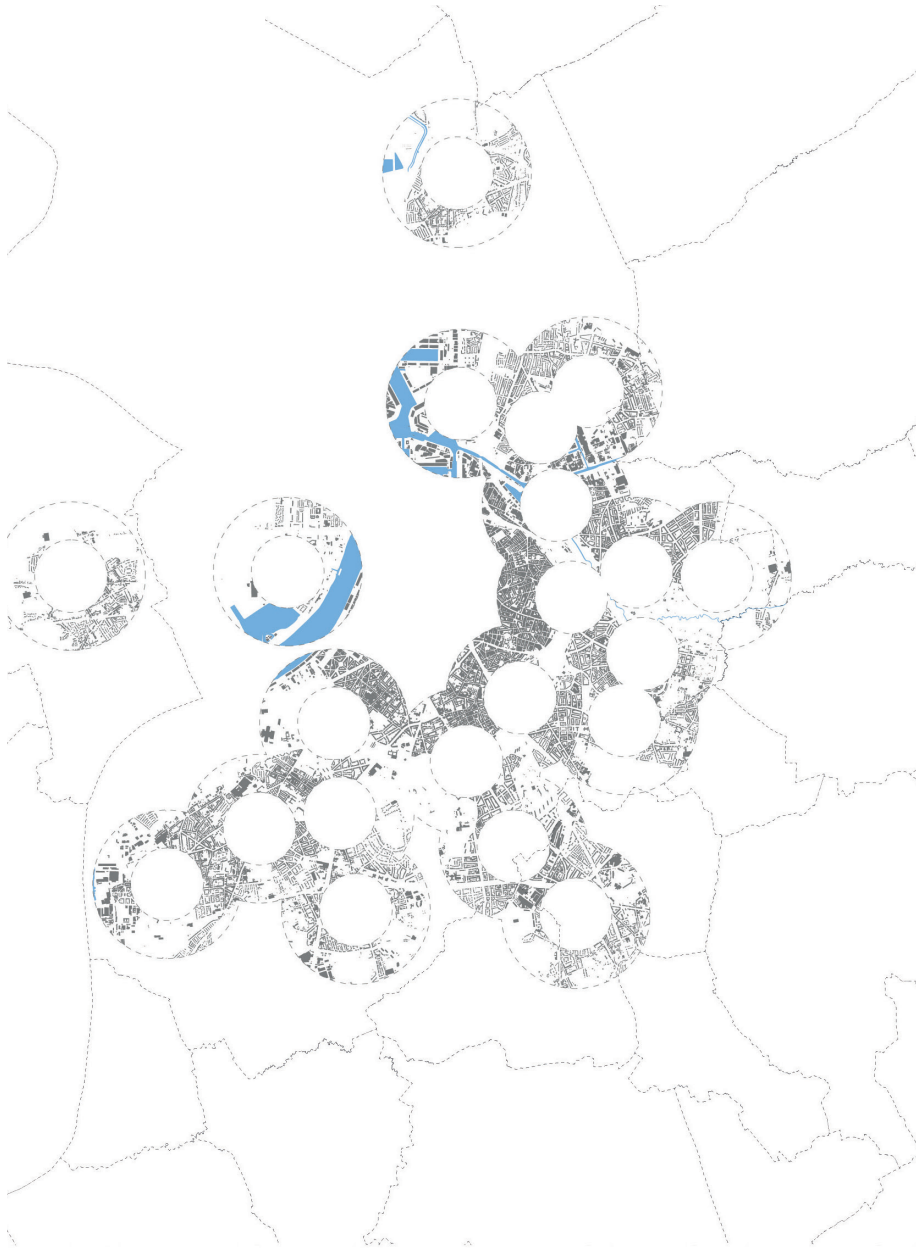

Mobilit it

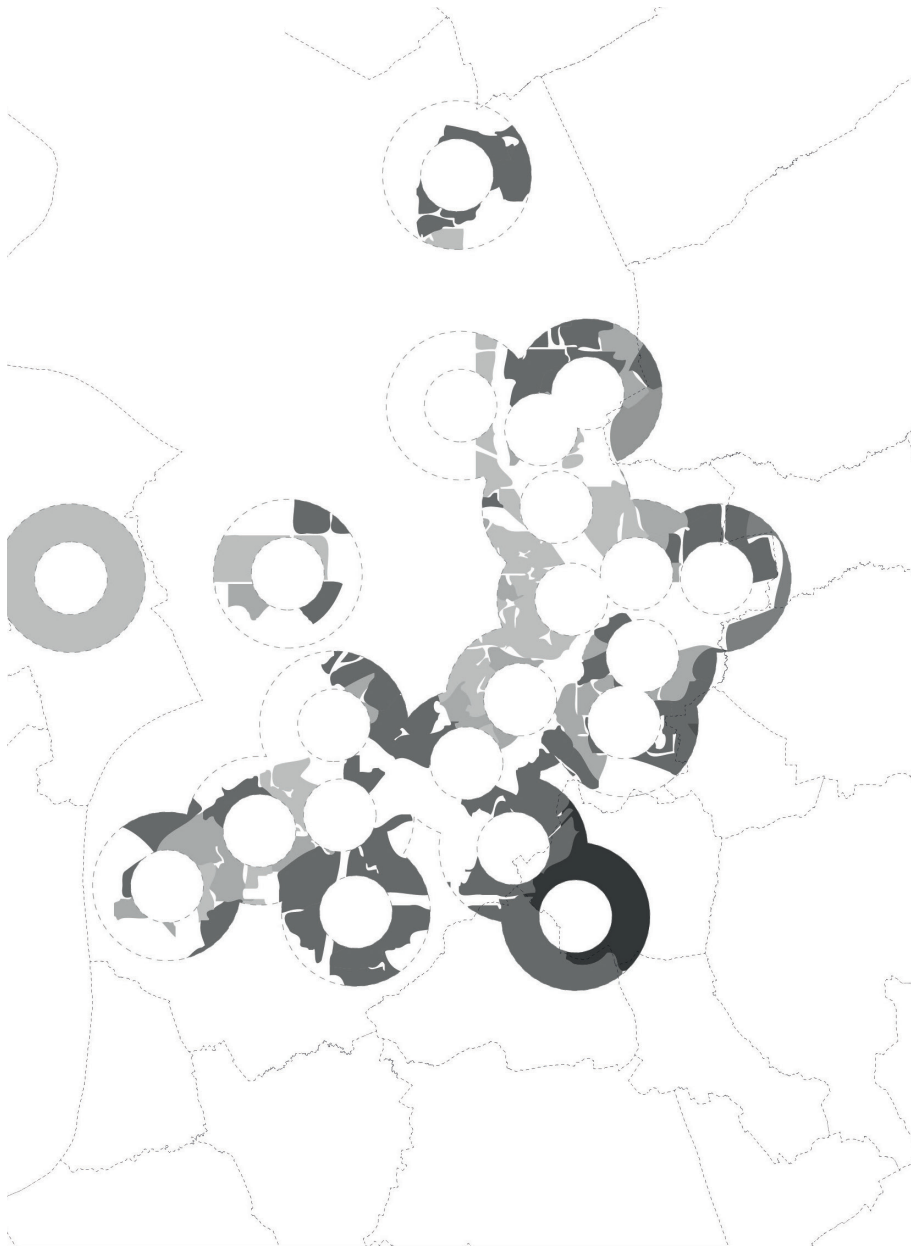

weidelandschap bos

Groen

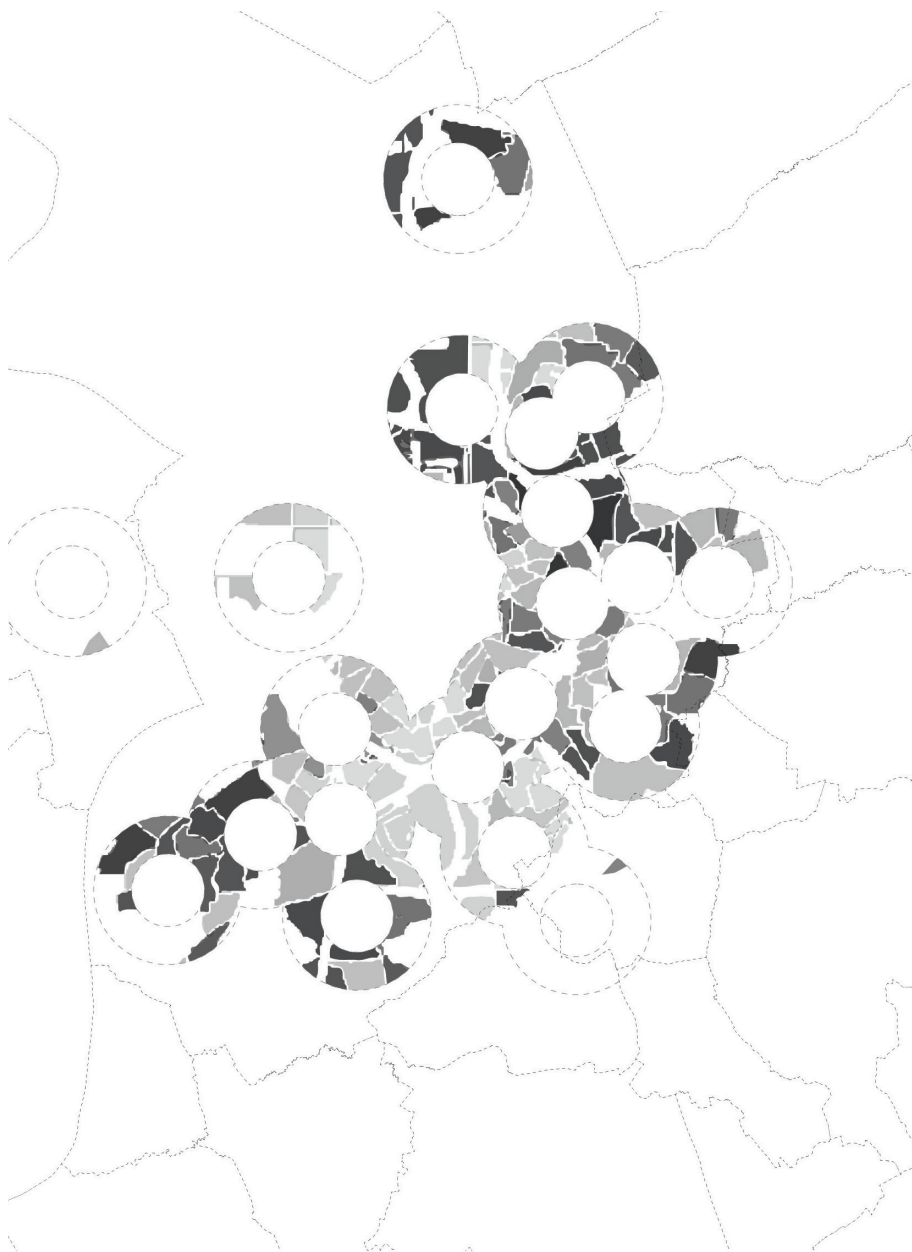

Bebouwing

100 €/m² < > 200 €/m²

Grondprijzen

Afstand tot Arbeid

groot   zeer klein

Acceptatie

gesloten & uitsluitend   zeer medelevend

- *percelenmatrix* -

In het vorige hoofdstuk worden de gebieden weergegeven die kansrijk zijn voor een goede integratie. In deze gebieden heb ik de beschikbare percelen geïnventariseerd.

Het gaat hier om percelen die onbebouwd zijn, die geen functie in de stad hebben. Bij de inventarisatie zijn ook percelen die eigendom van de gemeente Antwerpen of de Sociale Coöperatieven zijn waarbij geen nieuwe invulling voorhanden is.

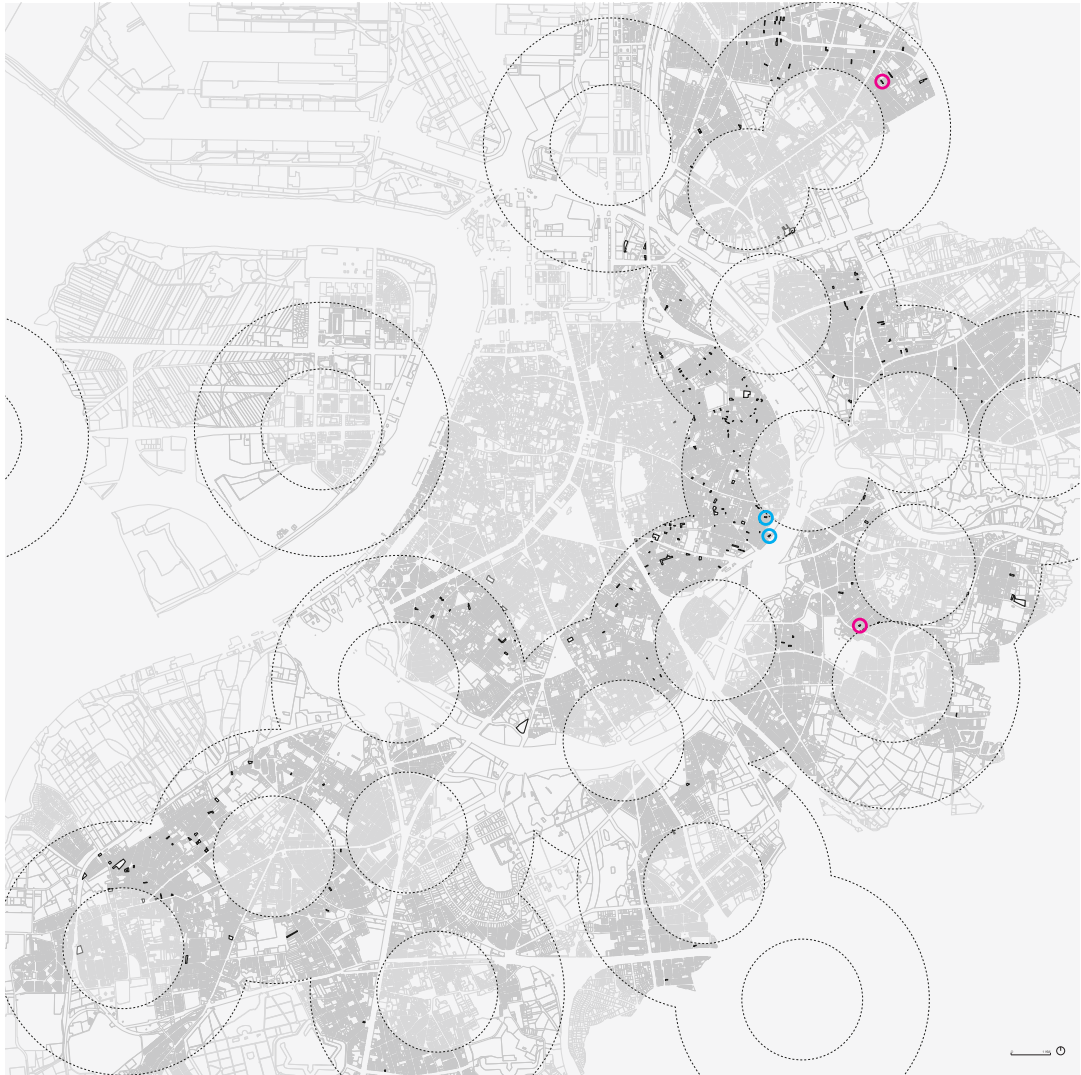
In totaal zijn er 218 percelen geïndexeerd waarvan er 115 in de 19de eeuwse stadsuitbreiding liggen en 103 in de 20ste eeuwse. In beide gevallen zijn de meest voorkomende perceelstypes het hoek perceel en het ingeklemt perceel. De percelen hebben een gemiddelde grootte van 210 m².

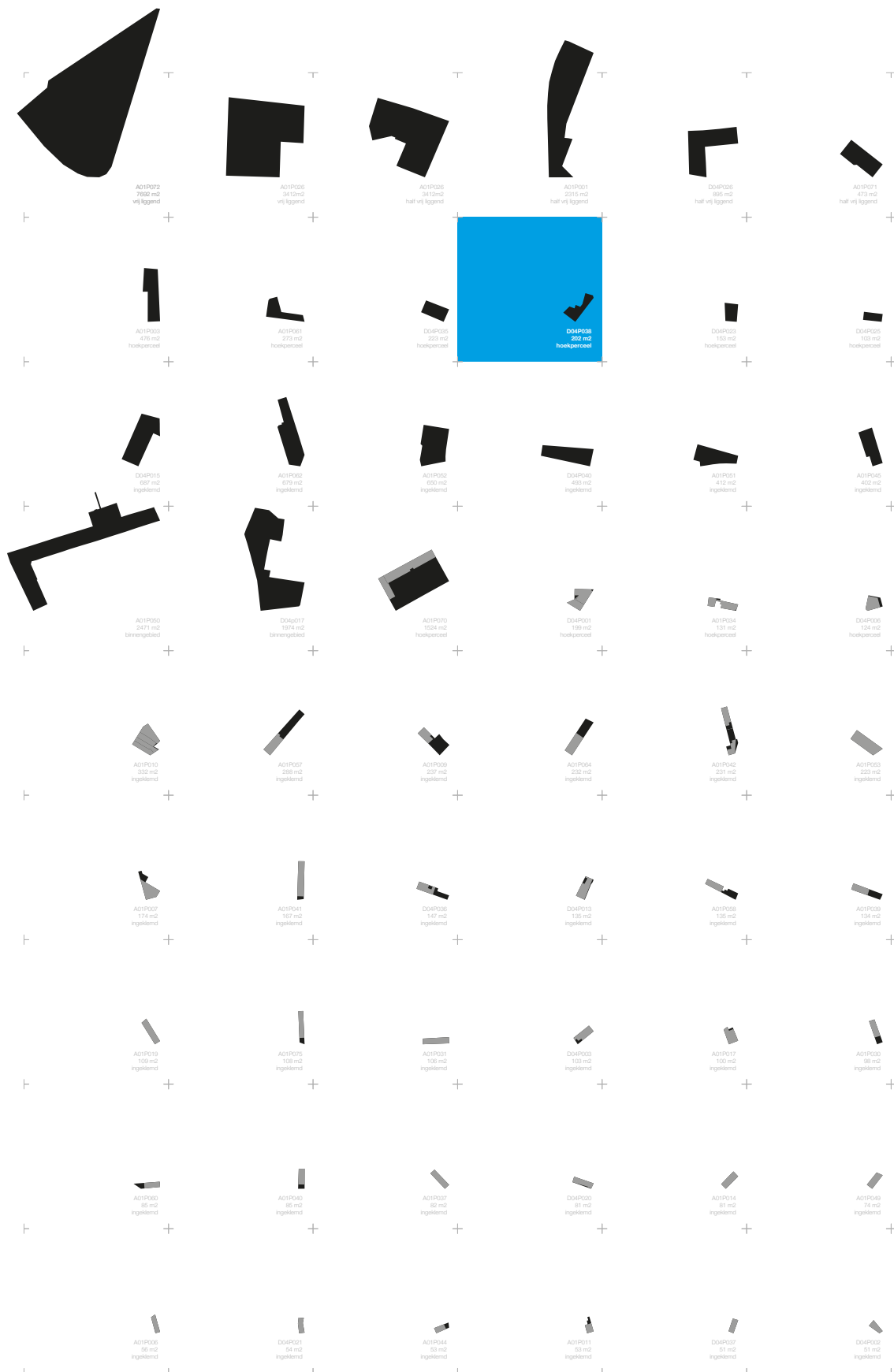
Uit deze inventarisatie heb ik 4 percelen gekozen die typisch Antwerps te noemen zijn.

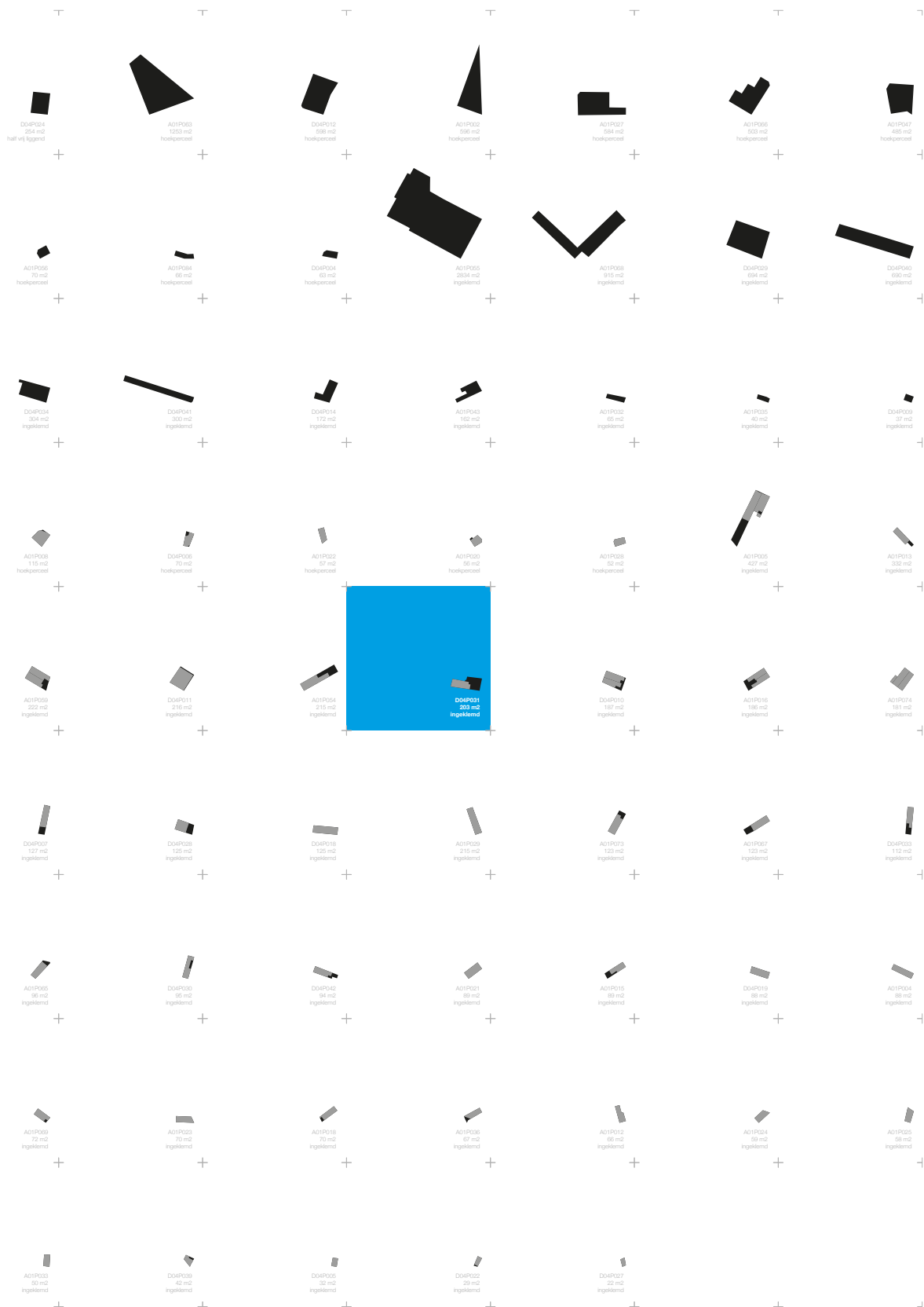
De 2 percelen in de 19de eeuwse stadsuitbreiding worden getypeerd door een hun grillige vorm. De context/ omgeving is meer stedelijk, dit is te herkennen aan de dichtheid, de architectuur en bouwhoogte van de omliggende panden. De andere 2 kavels liggen in de stadsuitbreiding van de 20ste eeuw. De percelen hebben een meer regelmatige vorm en de stedenbouwkundige context is laag stedelijk/ dorps.

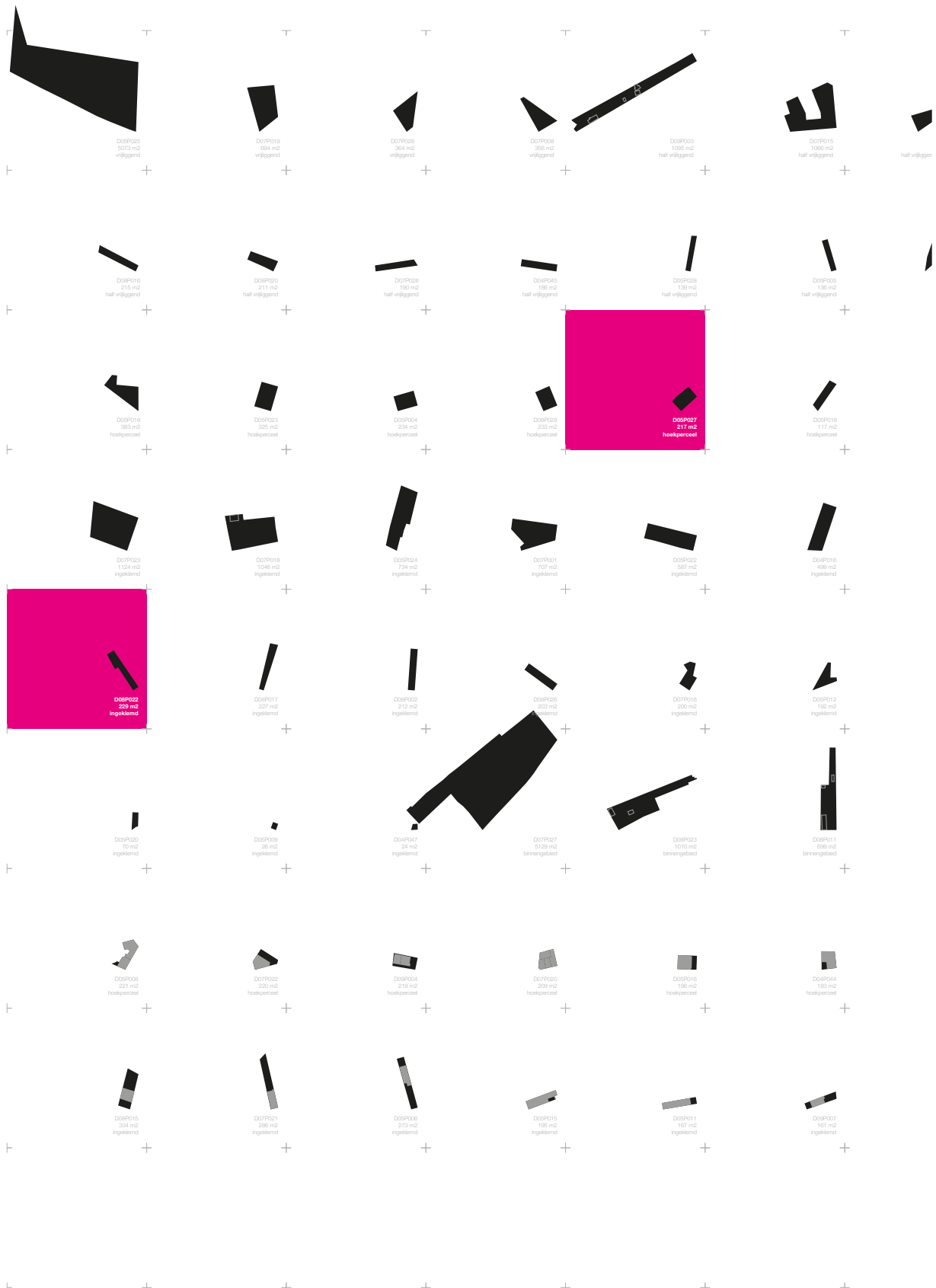
Ik kies voor 4 woonhuizen om zo het verband aan te kunnen geven tussen de woonhuizen en hun netwerkfunctie in de stad, en om een architectonische oplossing te genereren die zowel in een 19de eeuwse als een 20ste eeuwse stad past.

rechts: inventarisatiekaart beschikbare percelen
pagina 48 - 49: geïndexeerde percelen 19de eeuwse stadsuitbreiding
pagina 50 - 51: geïndexeerde percelen 20ste eeuwse stadsuitbreiding

- 19de eeuwse stadsuitbreiding -

- D04P038 -

Borgerhout // Engelselei 66

202m² // hoekperceel

nieuwe publieke funtie
kinderdagverblijf

Het perceel ligt op de grens van Borgerhout Intra Muros en Extra Muros. Het wordt geflankeerd door het spoor, de singel en de ring.

Uit een inventarisatie van de wijk is gebleken dat er een dringend te kort is aan kinderdagverblijven in deze wijk. De kinderen worden nu naar verblijven buiten de wijk gebracht. Deze locatie is uiterst geschikt voor een kinderdagverblijf als onderdeel van het sociale project.

- D04P038 -

Borgerhout // Beukenstraat 23

203m² // ingeklemd perceel

nieuwe publieke funtie
atelierruimte

Het perceel is gesitueerd in een doodlopende straat in het hart van de wijk. De straat kent een grote variëteit in architectuur en goothoogte. Het pand dat nu op het perceel staat is in 2011 onbewoonbaar verklaard en staat op de lijst om te slopen. Het perceel heeft een groot binnenterrein.

De wijk mist een plek waar men elkaar kan ontmoeten, samen kan werken en een netwerk kan opbouwen.

D04P038

D04P031

links: iconografische weergave perceel
midden: perceel in de context van de straat
rechts boven: perceel in de stedelijke context, luchtfoto google

- 20ste eeuwse stadsuitbreiding -

- D08P022 -

Merksem // van Praetlei 78

229m² // ingeklemd perceel

nieuwe publieke functie
sociale werkplaats

Het perceel is zeer diep en erg smal, met een kleine 5 meter breedte aan de straatzijde. Het perceel heeft een brede achterkant waar het niet mogelijk is de hoogte op te zoeken. Dit in verband met de aangrenzende tuinen van de naburige panden.

Het huidige aanbod in het midden en klein bedrijf is weinig vertegenwoordigd. In de buurt is behoefte aan een goede werkplaats en een goedkope en betrouwbare fietsenmaker.

- D05P027 -

Deurne // Knyffstraat

217m² // hoekperceel

nieuwe publieke functie
buurthuis "Kriekenhof"

Het perceel vormt een van de hoeken van het bouwblok in de wijk Kriekenhof. De omliggende panden zijn twee bouwlagen hoog en kennen een laag stedelijk karakter. Het is een typische onbebouwd hoekperceel.

Onderzoek, uitgevoerd door de universiteit van Leuven, laat zien dat maatschappelijk achtergestelde bewoners in deze wijk geïsoleerd leven en minder zichtbaar zijn. Er is nood aan ontmoetingskansen, mogelijkheden tot netwerkvorming en activeringsprojecten. In het laatste wijkoverleg wordt een buurthuis geopteerd.

D08P022

D05P027

links: iconografische weergave perceel
midden: perceel in de context van de straat
rechts boven: perceel in de stedelijke context, luchtfoto google

het woonhuis

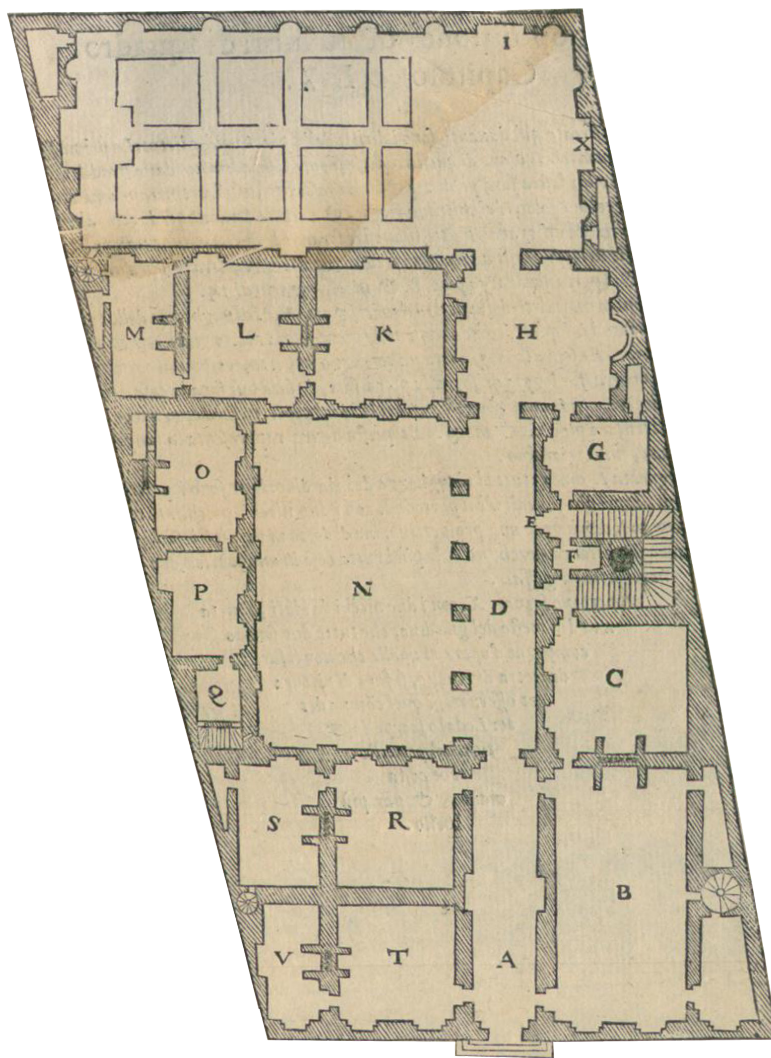
een veilig thuis in Antwerpen

- *Sebastiano Serlio* -

Serlio groeide op in Bologna., (6 september 1475 – 1554) in 1514 ging hij naar Rome om er te gaan werken in het atelier van Baldassare Peruzzi. Hij bleef daar tot 1527, toen de Plundering van Rome door Spaanse en Duitse soldaten uitvoering van architectuurprojecten een tijdlang onmogelijk maakte. Net als zijn leermeester Peruzzi is hij als kunstschilder begonnen. Hij werkte in Venetië van 1527 tot in de jaren veertig van de zestiende eeuw, maar hij heeft in de architectuur van de stad weinig sporen nagelaten. Meerdere delen van zijn reeks geschriften over architectuur verschenen tussen 1537 en zijn dood.

Hij behoort met Giacomo Barozzi da Vignola, Andrea Palladio en Vincenzo Scamozzi tot de groep 16e-eeuwse Italiaanse schrijvers die serieus hebben bijgedragen aan de verspreiding van de bouwkundige ideeën van de Renaissance in West-Europa.

De percelen in de 19de eeuwse stadsuitbreiding zijn meer stedelijk van karakter en hebben een meer onregelmatiger oppervlak. De percelen in de 20ste eeuwse stadsuitbreiding hebben een meer dorpskarakter en zijn regelmatiger van vorm. De patio structureert het perceel en geeft licht, lucht en ruimte aan de woonhuizen.

plattegrond uit boek VII - architectonische aanwijzingen en renovaties, pagina 149

- *sir John Soane* -

Sir John Soane, (10 september 1753 – 20 januari 1837) was een Engels Architect gespecialiseerd in de neo-classieke stijl. Als zoon van een metselaar, groeit hij uit tot de top van zijn beroep, als hij professor word aan de Royal Academy. hij word ook benoemd tot hoofd architect van de Office of Works. Voor zijn diensten word hij geriddert in 1831.

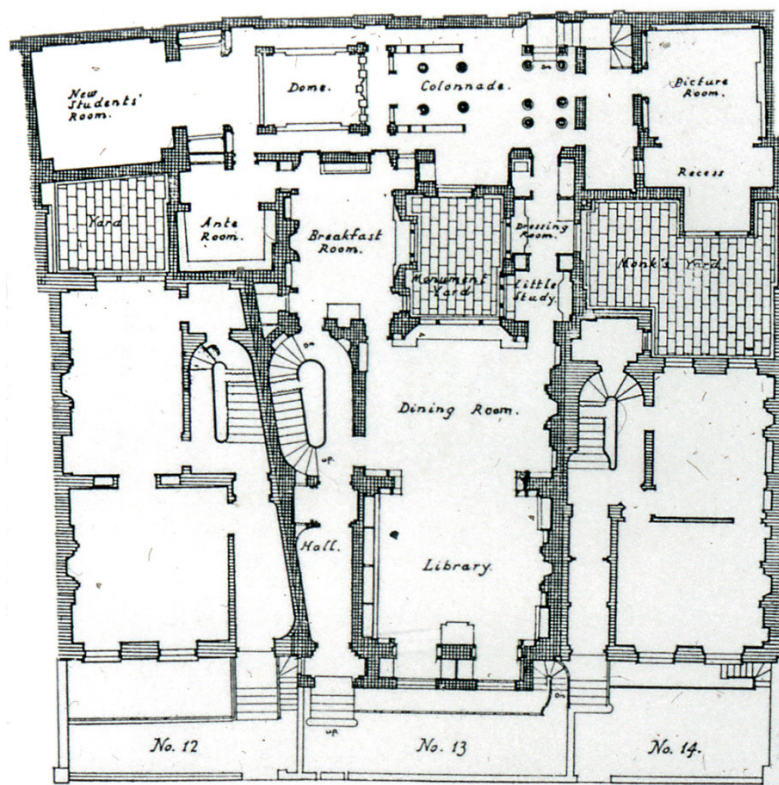
De referentie naar de gebruikte kamerstructuur is niet zo zeer naar een stijl maar de relevantie draait om de door-dachte ruimtelijkheid, de typologie van het dagelijkse leven.

De kamerstructuur refereert mijn inziens het meest naar de typologie van het woonhuis. Soanes' gebruik van dikke wanden ken niet alleen een

constuctieve eigenschap maar draait enerzijds om de overgang van ruimte naar ruimte te begeleiden en anderzijds het gebruik van niches te faciliteren.

De woonhuizen in het project hebben een structuur van aaneengeschakelde kamers, wat niet alleen een hoge ruimtelijkheid oplevert maar ook genoeg ruimte biedt voor de verschillende gebruiken en culturen van haar bewoners.

Ondanks de zeer rationele en functionele uitwerking van het project, gaat de architectuur over de gevoelswaarde en de typologie van het alledaagse wonen. De dikke wanden geven een gevoel van geborgenheid en veiligheid.

plattegrond Soane house, 12, 13 en 15 Lincoln's Inn Fields, 1792, London

- *de familie* -

De woonhuizen zijn boven alles een thuis, ze bieden in de eerste periode na aankomst een veilige omgeving. In een woonhuis worden mensen met een vergelijkbaar leefprofiel samengebracht. Ze leven samen in een “gezins-situatie”. Deze manier van samenleven maakt dat ze elkaar kunnen helpen en van elkaar kunnen leren.

De woonhuizen worden georganiseerd rondom een patio, dit is het hart van het gebouw. In de plint bevindt zich een publieke functie die voorziet in een behoefte binnen de wijk. De begane grond heeft een openbaar karakter en is daarmee de schakel tussen stad en de bewoners van het huis.

De leefvertrekken worden gedeeld. Iedere bewoner heeft zijn eigen slaapkamer. Dit is de ruimte die de meeste privacy biedt.

“ Het leven in familiale- of gezinssituaties levert in de meeste praktijkvoorbeelden een win-win situatie op. Nieuwe bewoners komen sneller in aanraking met de al meer geïntegreerde bewoners. Er ontstaan rolmodellen. De patronen die binnen het leefmilieu bestaan zullen de nieuwe bewoners sneller helpen hun weg te vinden in het socialisatie- en integratieproces.”

- drs. Jasper Hamberg -

boven: Engelselei, derde verdieping

links: axonometrie bouwsysteem

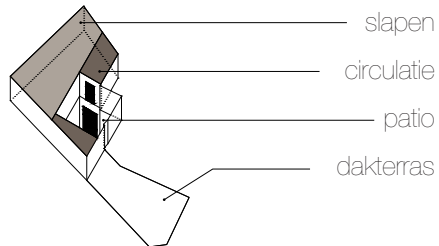

- *D04P038* -
Engelselei

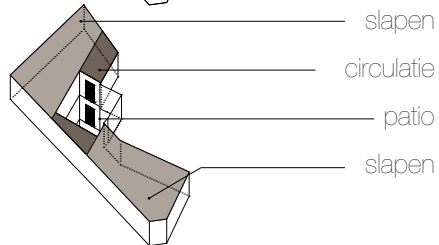

Engelselei, fotomontage schaalmodel 1/100, gips

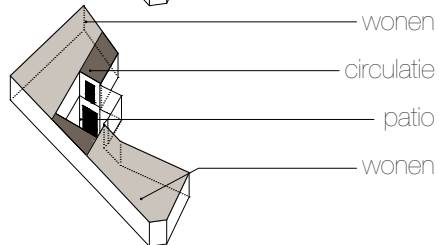
3e verdieping

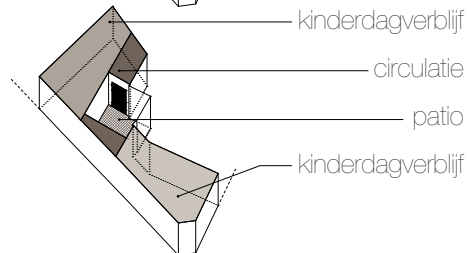
2e verdieping

1e verdieping

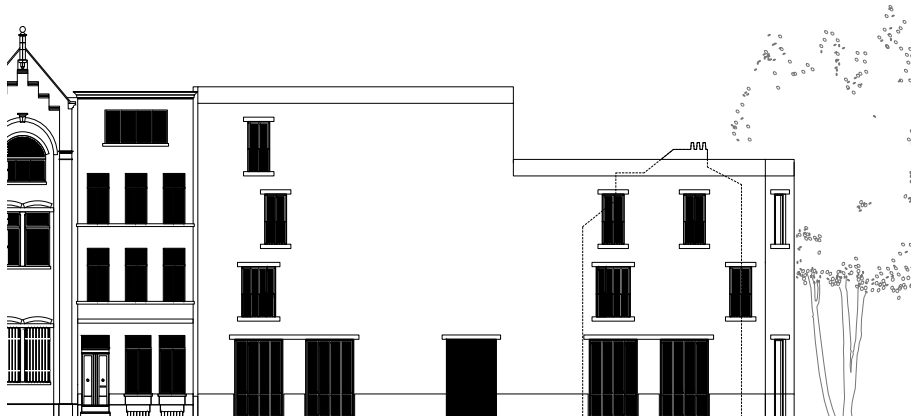

begane grond

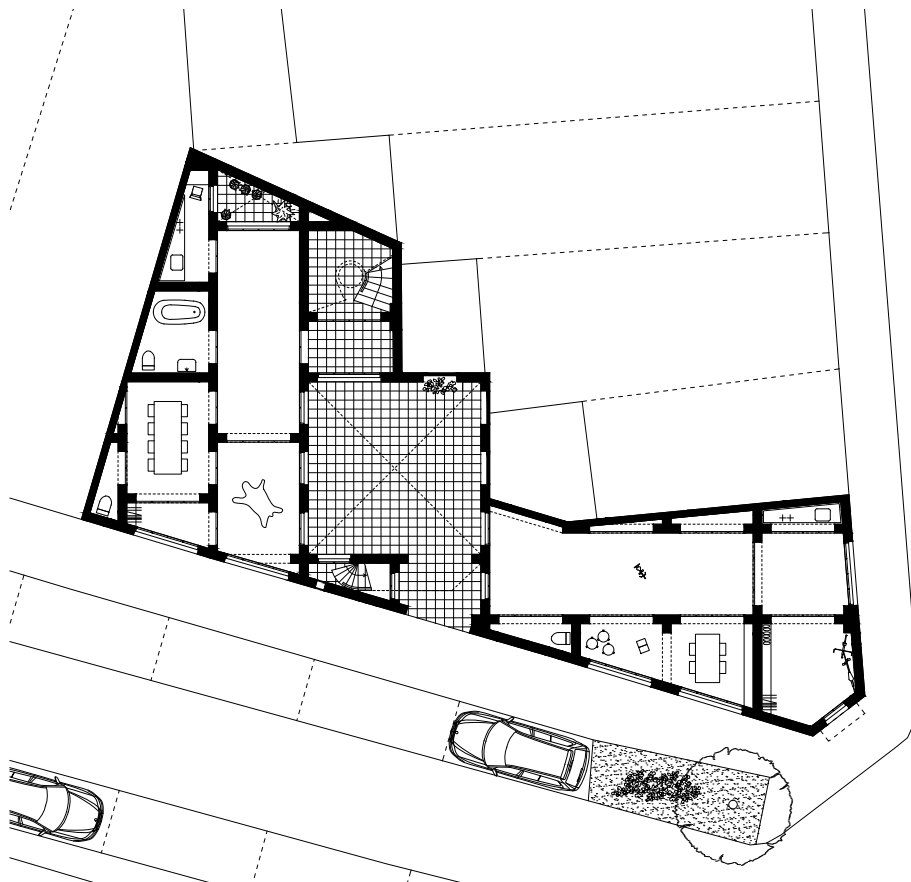

Engelselei, isometrie

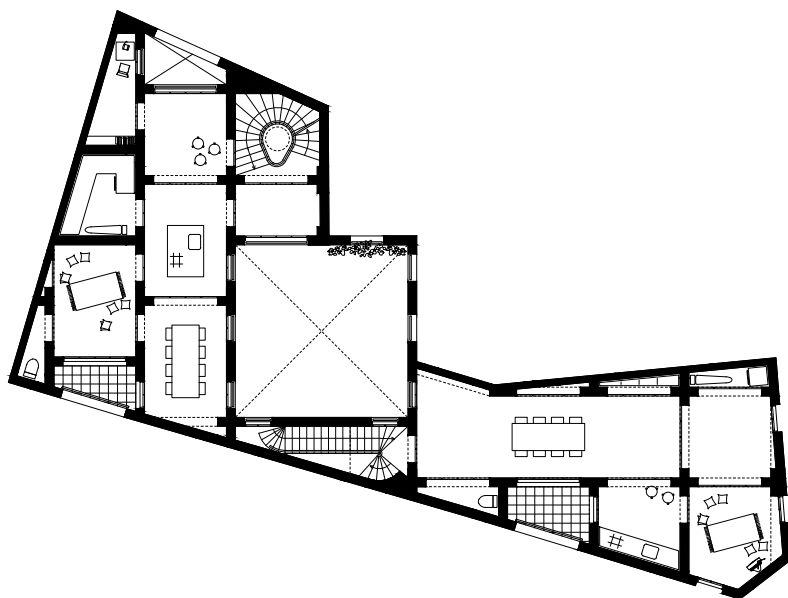
Engelselei, axonometrie

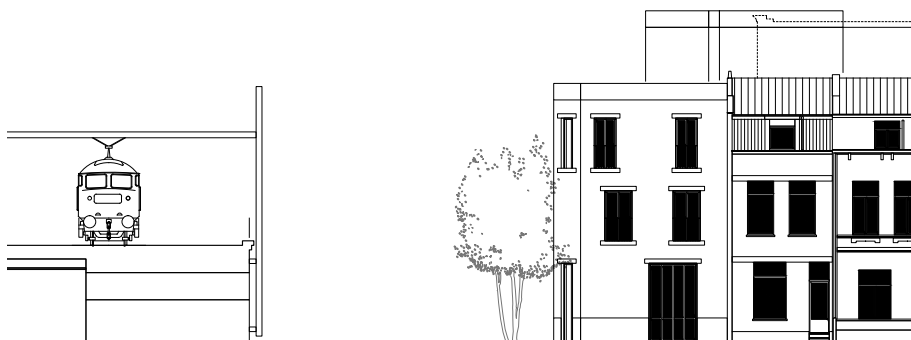
Engelselei, begane grond

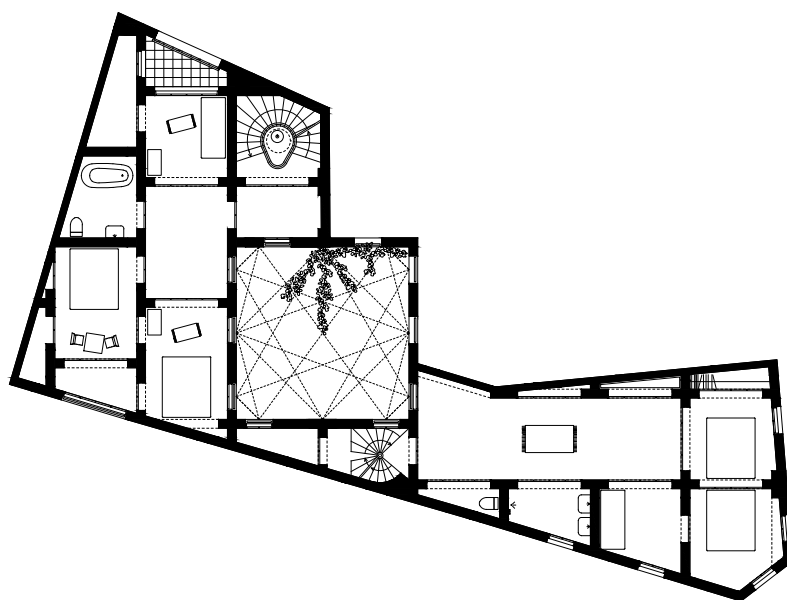
patio, schaalmodel 1/25, gips

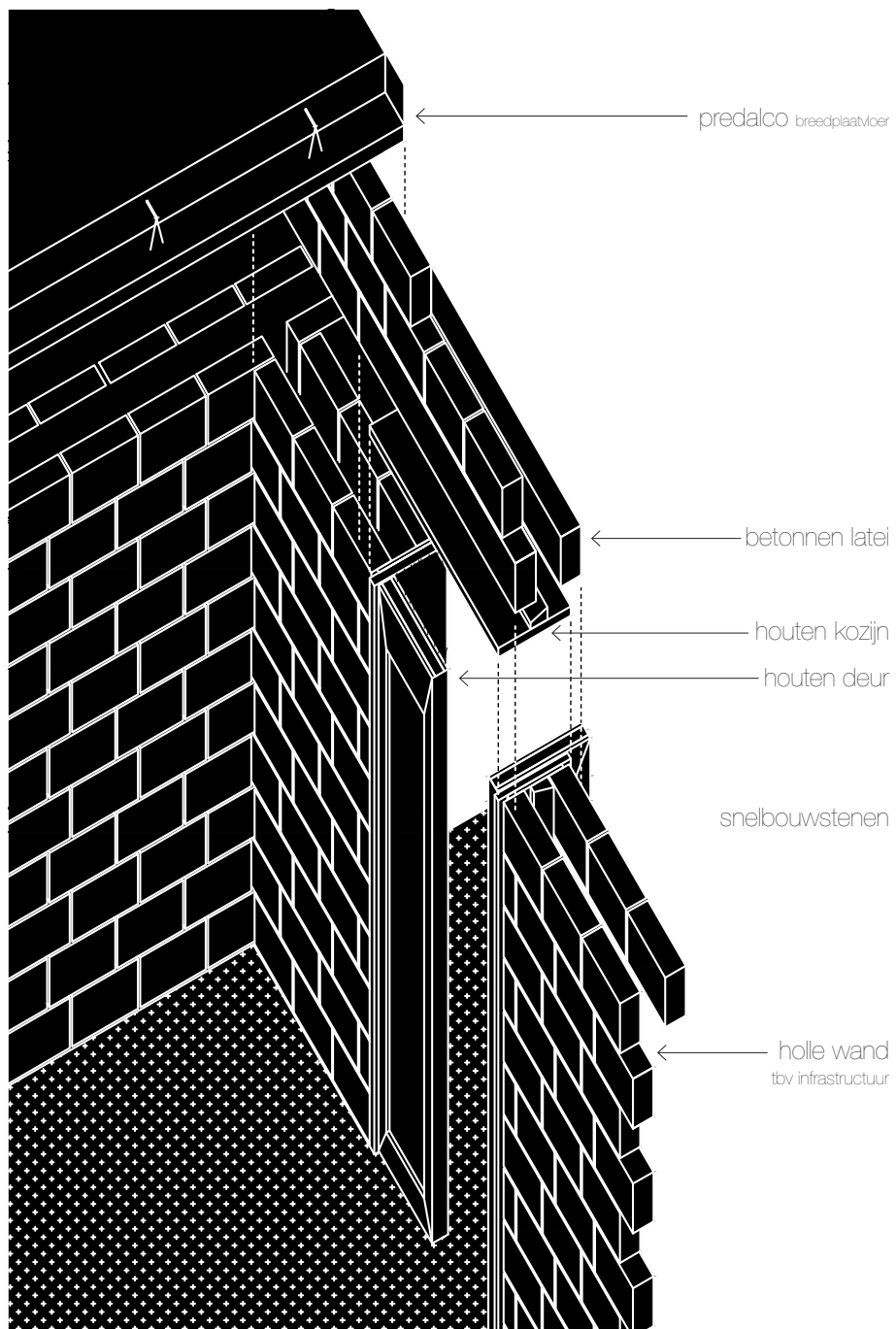
Engelselei, begane grond

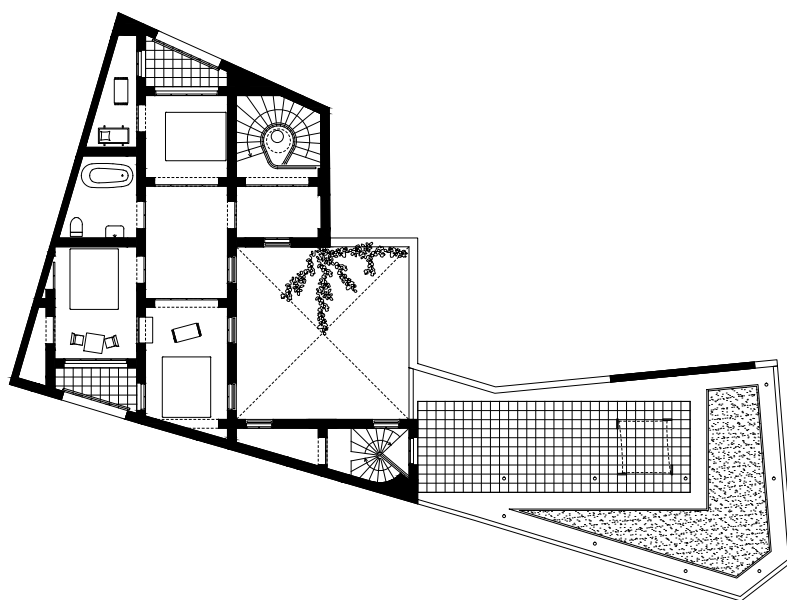

Engelselei, aanzicht Oud Strijdersstraat

Engelselei, tweede verdieping

boven: Engelselei, derde verdieping

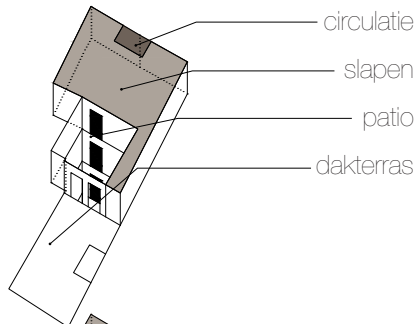
links: axonometrie bouwsysteem

- *D04P031* -
beukenstraat

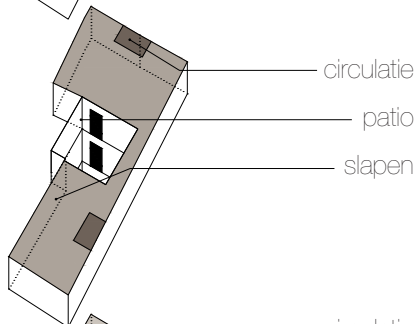

Beukenstraat, fotomontage schaalmodel 1/100, gips

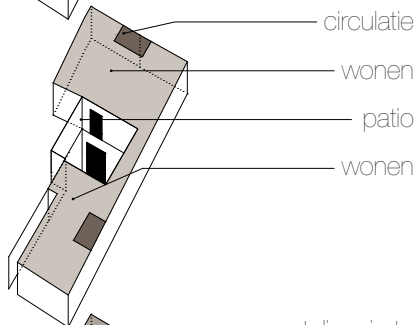
3e verdieping

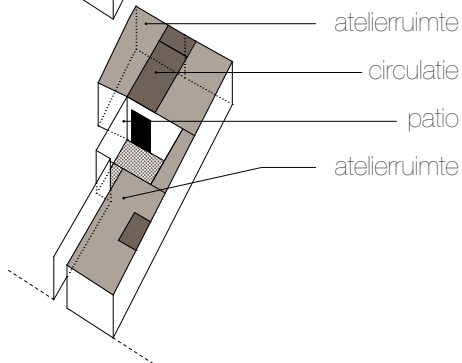
2e verdieping

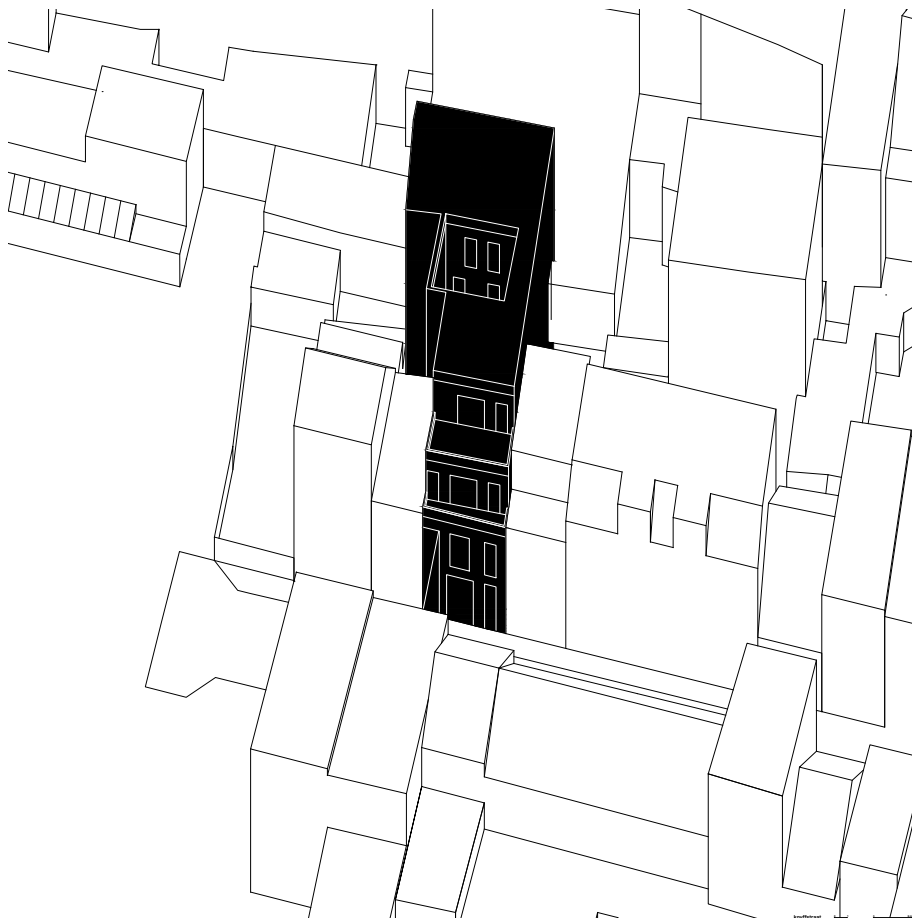
1e verdieping

begane grond

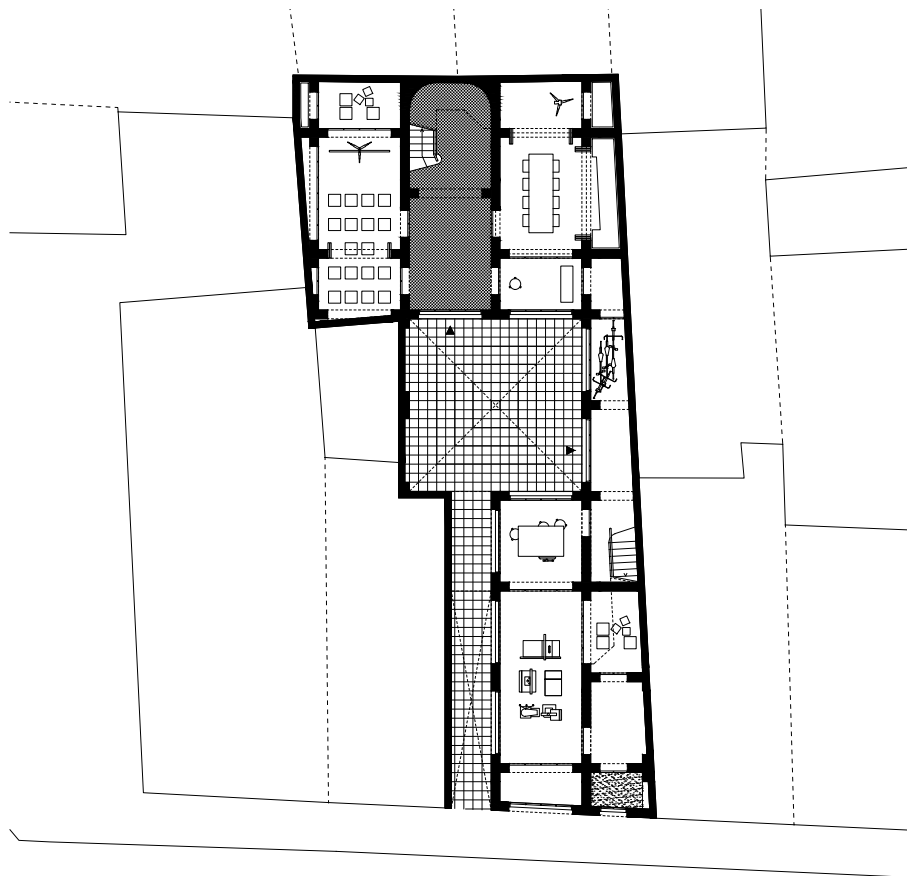
Beukenstraat, axonometrie

Beukenstraat, isometrie

Beukenstraat, aanzicht straatzijde

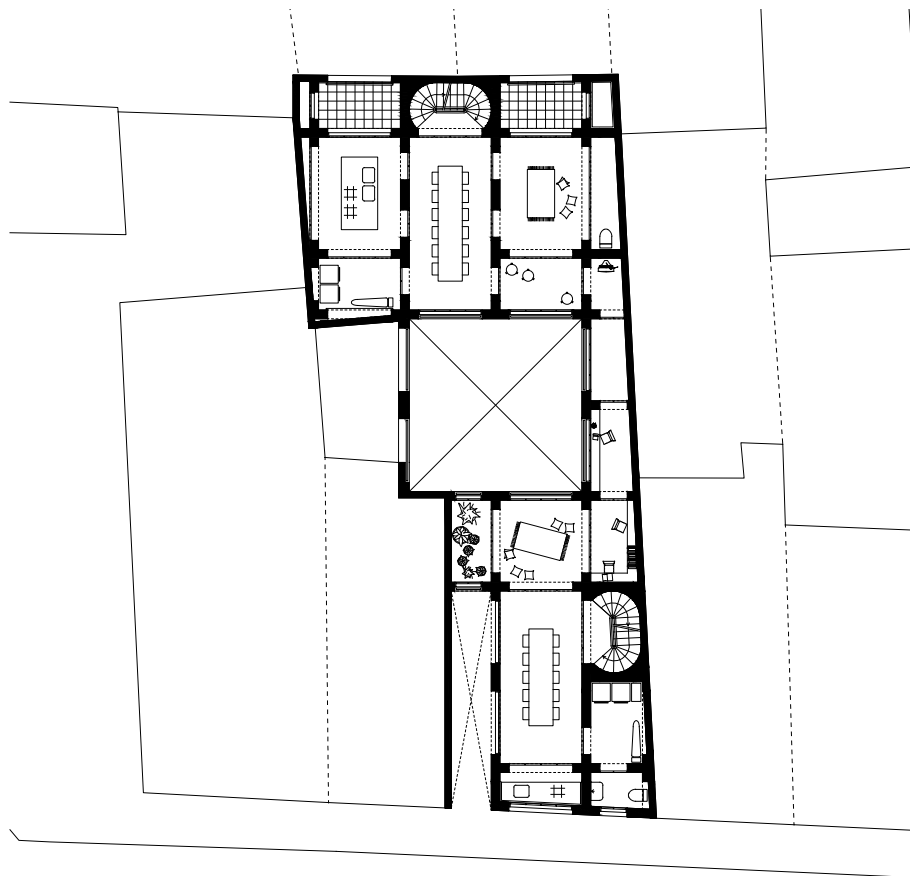

Beukenstraat, begane grond

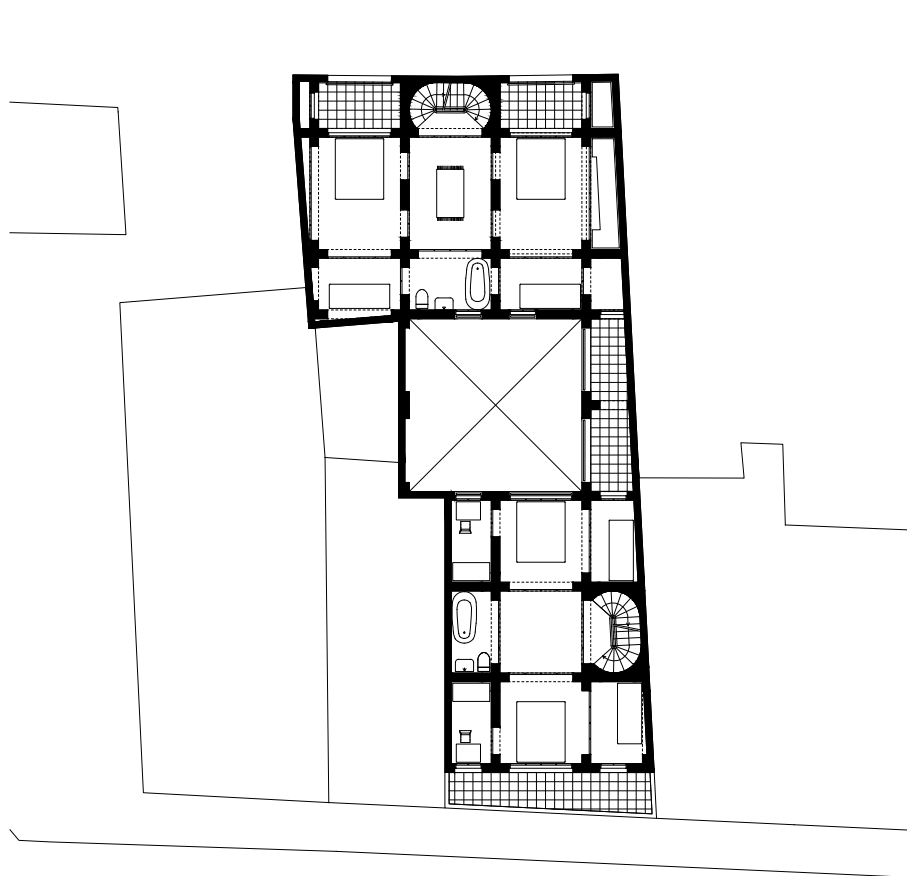

woonkamer, schaalmodel 1/25

Beukenstraat, eerste verdieping

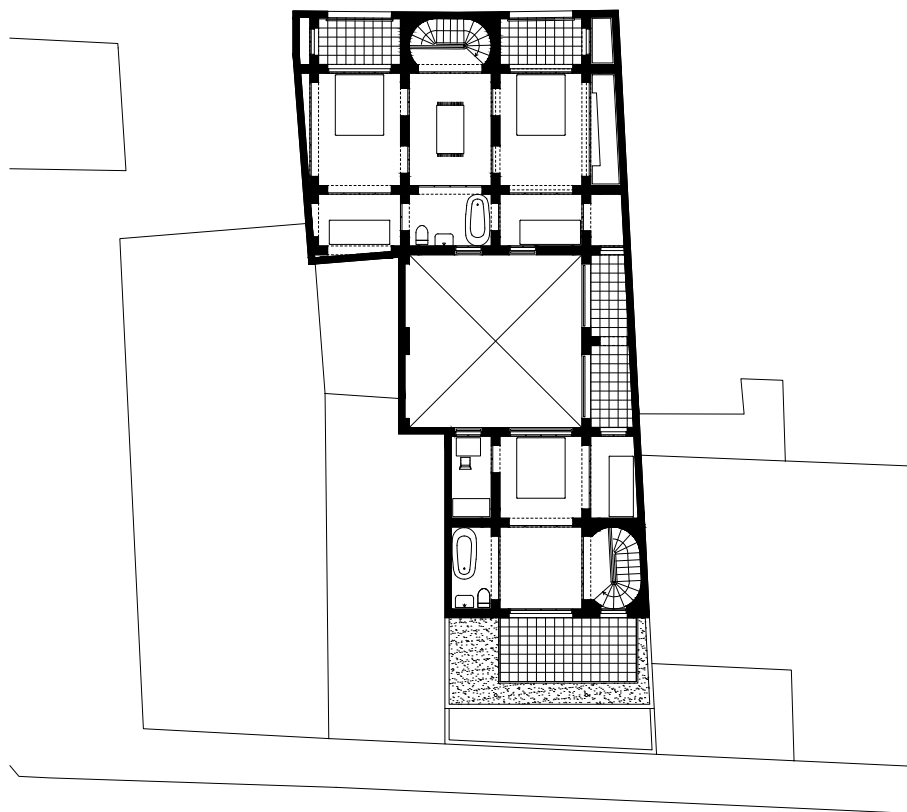

Beukenstraat, tweede verdieping

0 1 3 6 m

Beukenstraat, derde verdieping

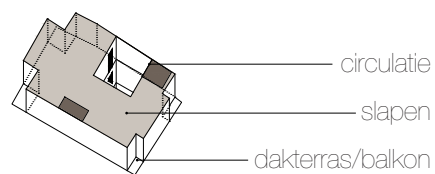

- *D05P027* -
knyffstraat

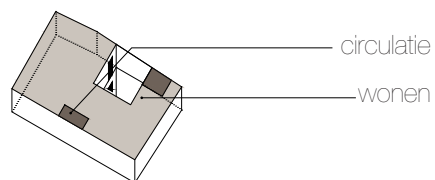

Knyffstraat, fotomontage schaalmodel 1/100, gips

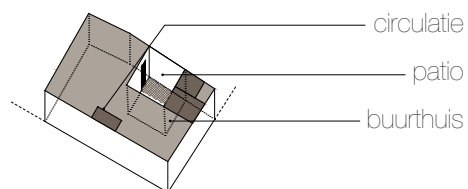
2e verdieping

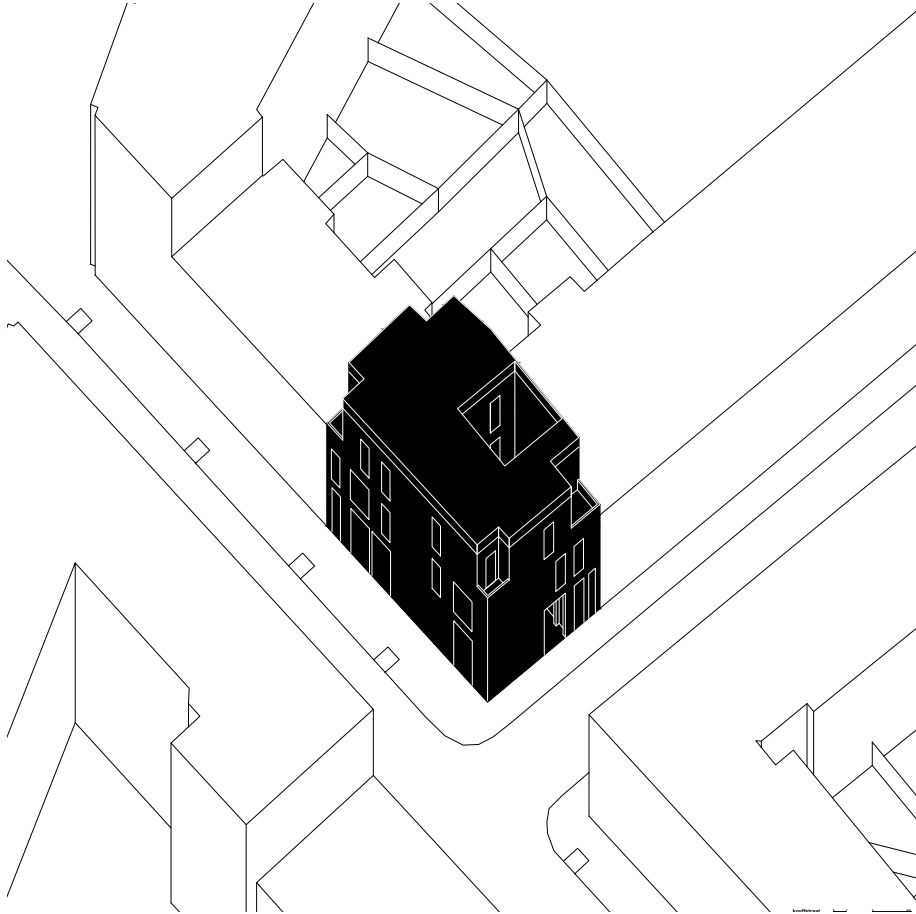
1e verdieping

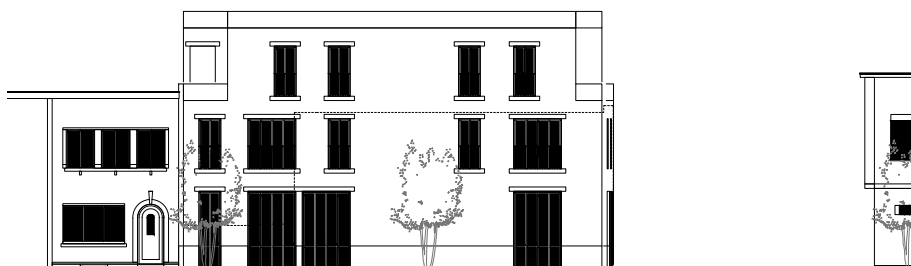
begane grond

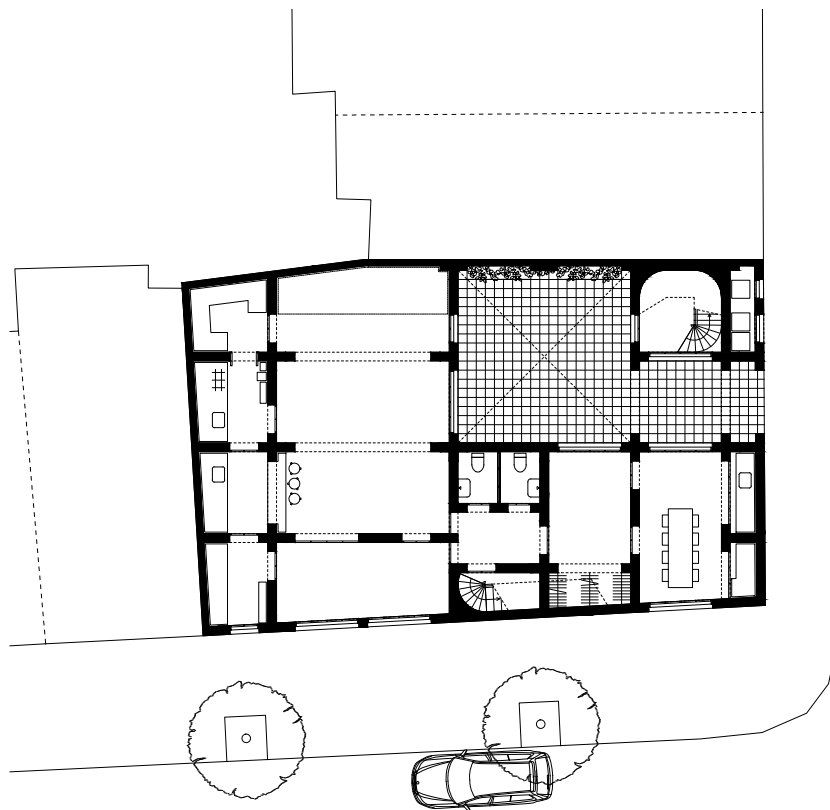
Knyffstraat, axonometrie

Knyffstraat, isometrie

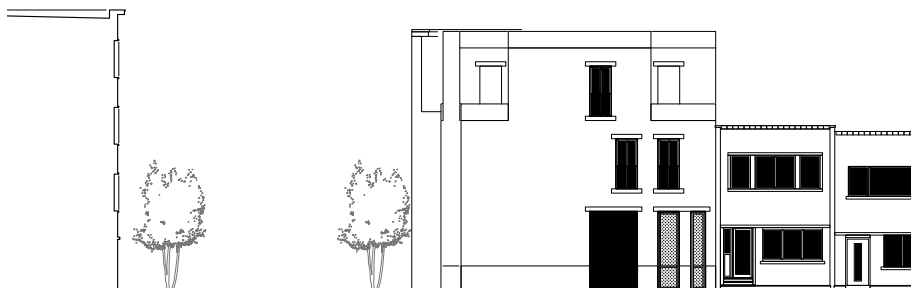
Knyffstraat, aanzicht Knyffstraat

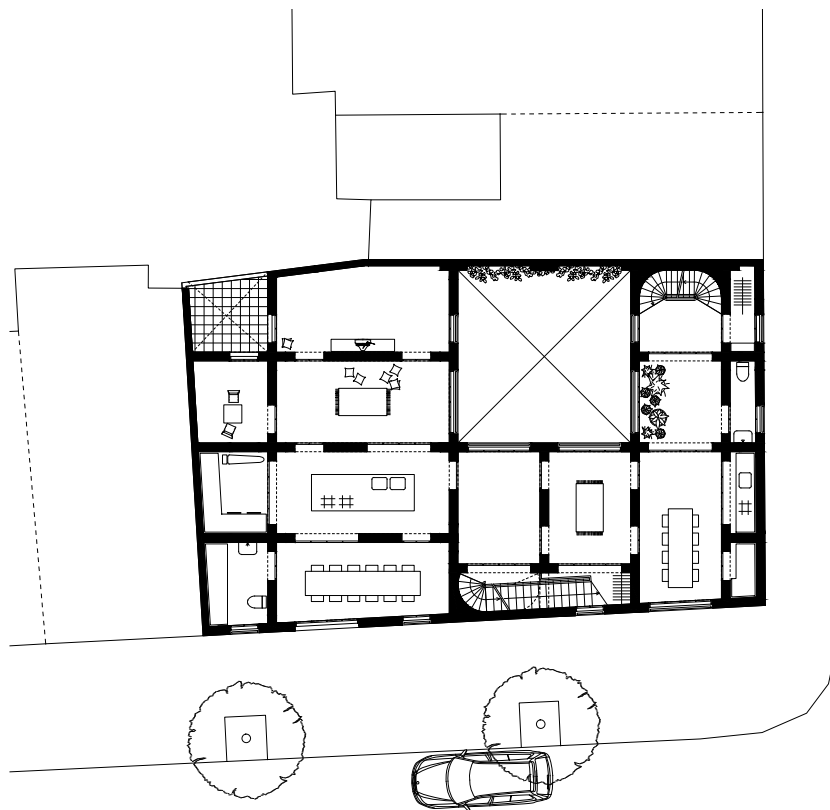
Knyffstraat, begane grond

0 1 3 6 m

Knyffstraat, aanzicht van Erstenstraat

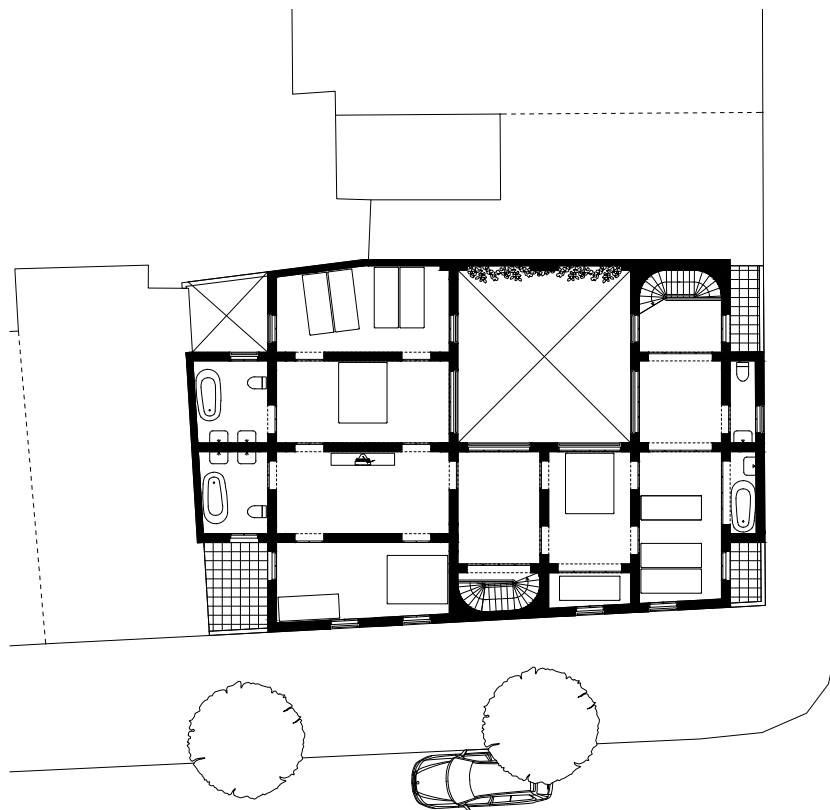
Knyffstraat, eerste verdieping

0 1 3 6 m

slaapkamer, schaalmodel 1/25

Knyffstraat, tweede verdieping

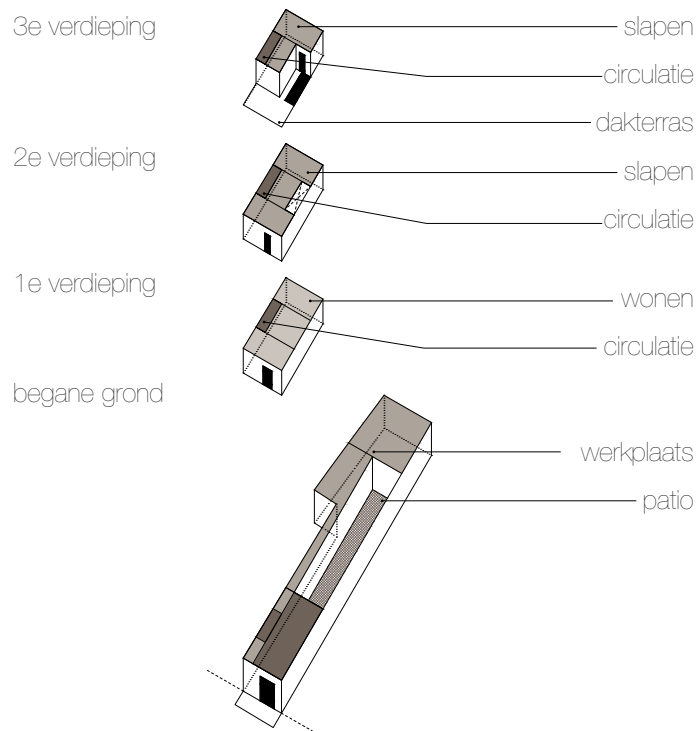
0 1 3 6 m

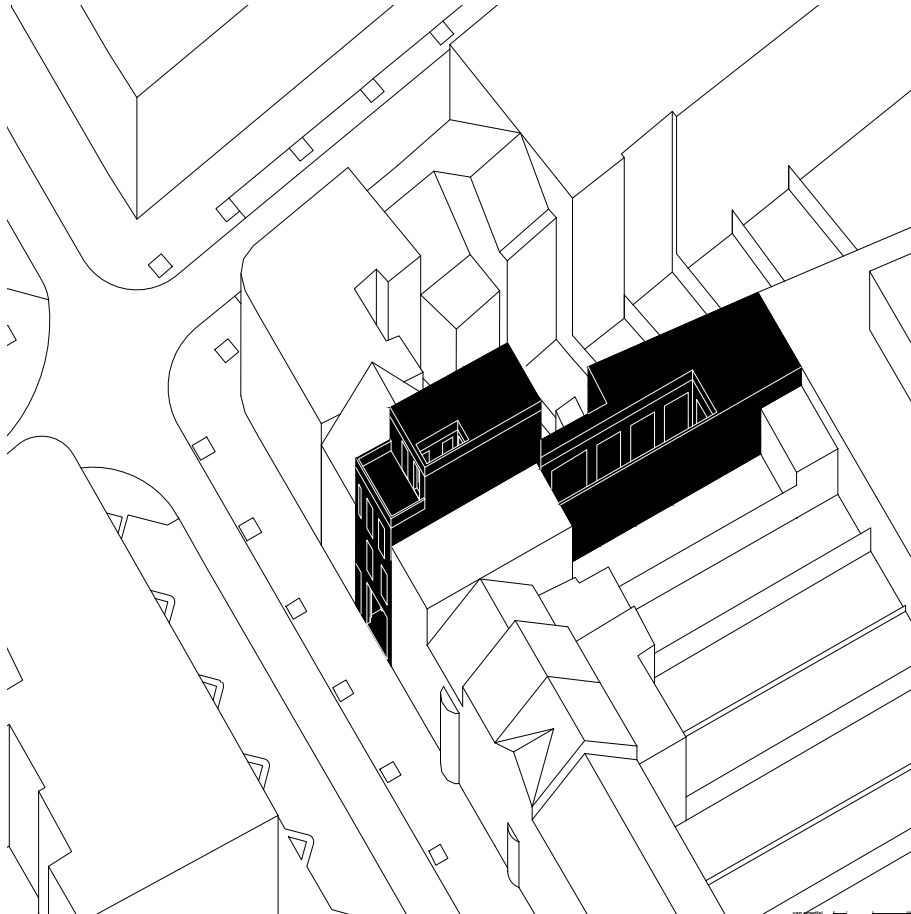

- *D08P022* -
van praetlei

van Praetlei, fotomontage model 1/100, gips

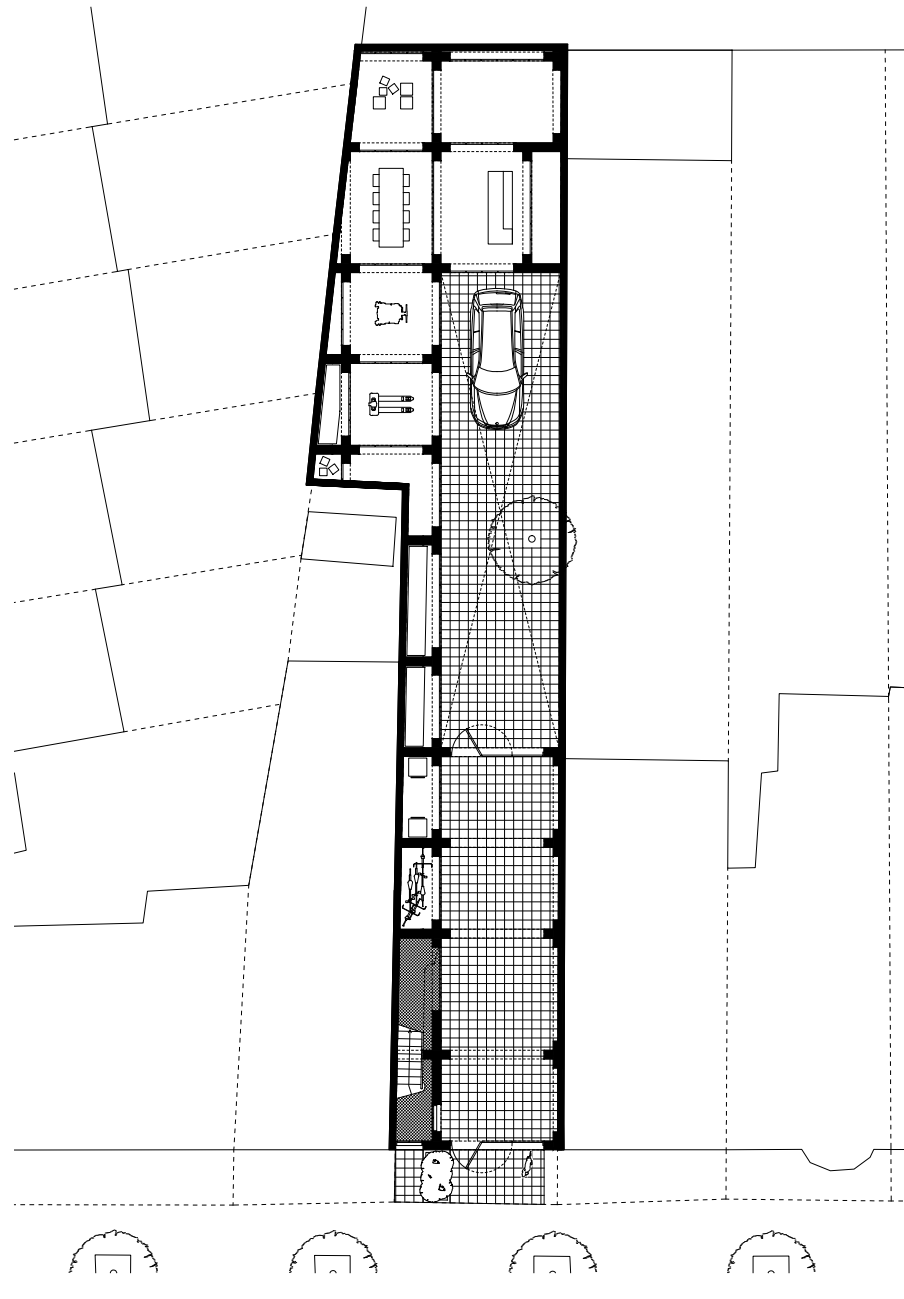

van Praetlei, isometrie

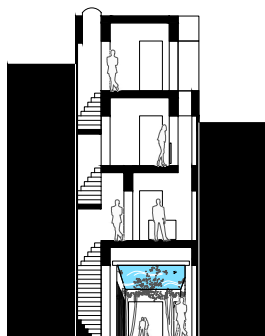

van Praetlei, aanzicht straatzijde

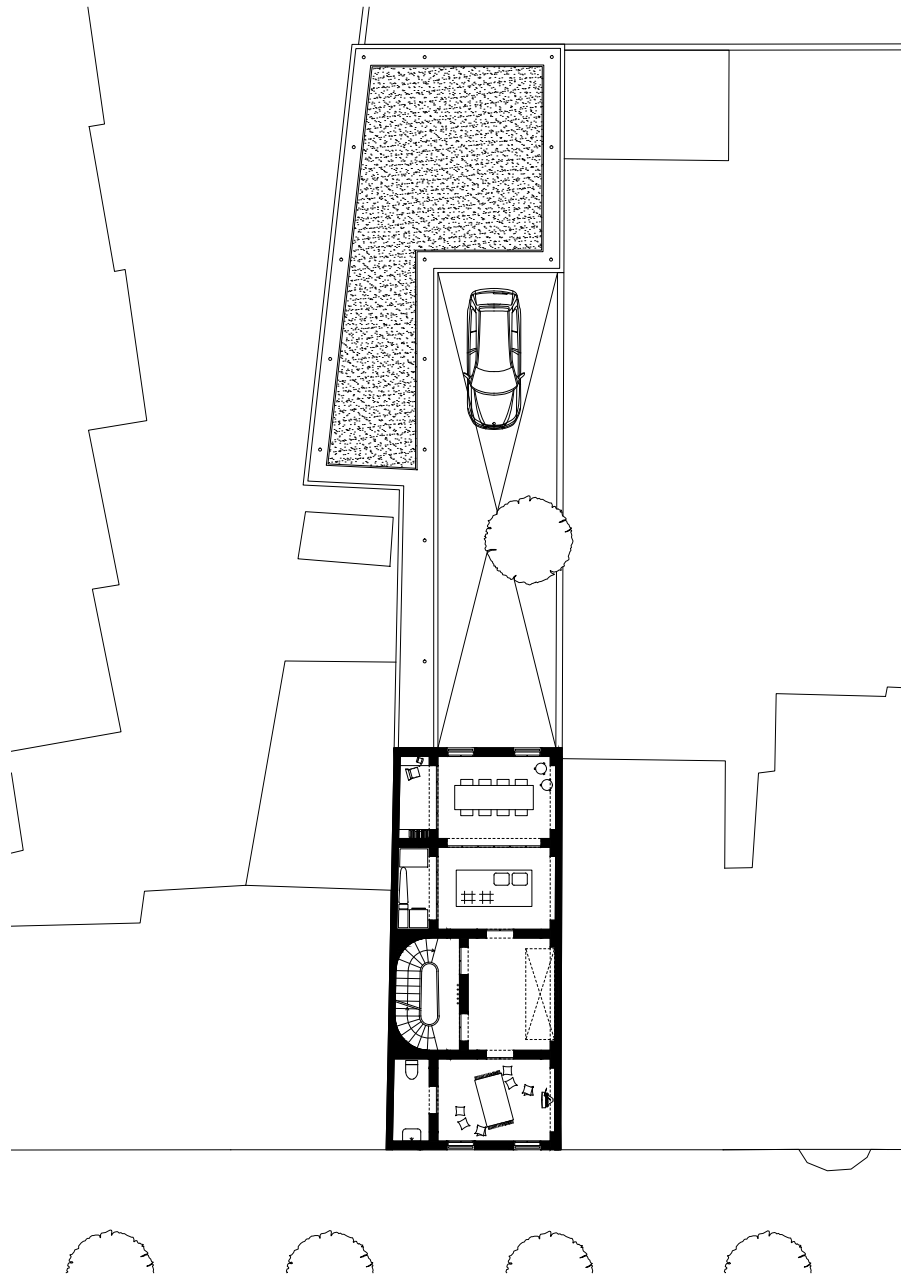

van Praetlei, begane grond

van Praetlei, doorsnede

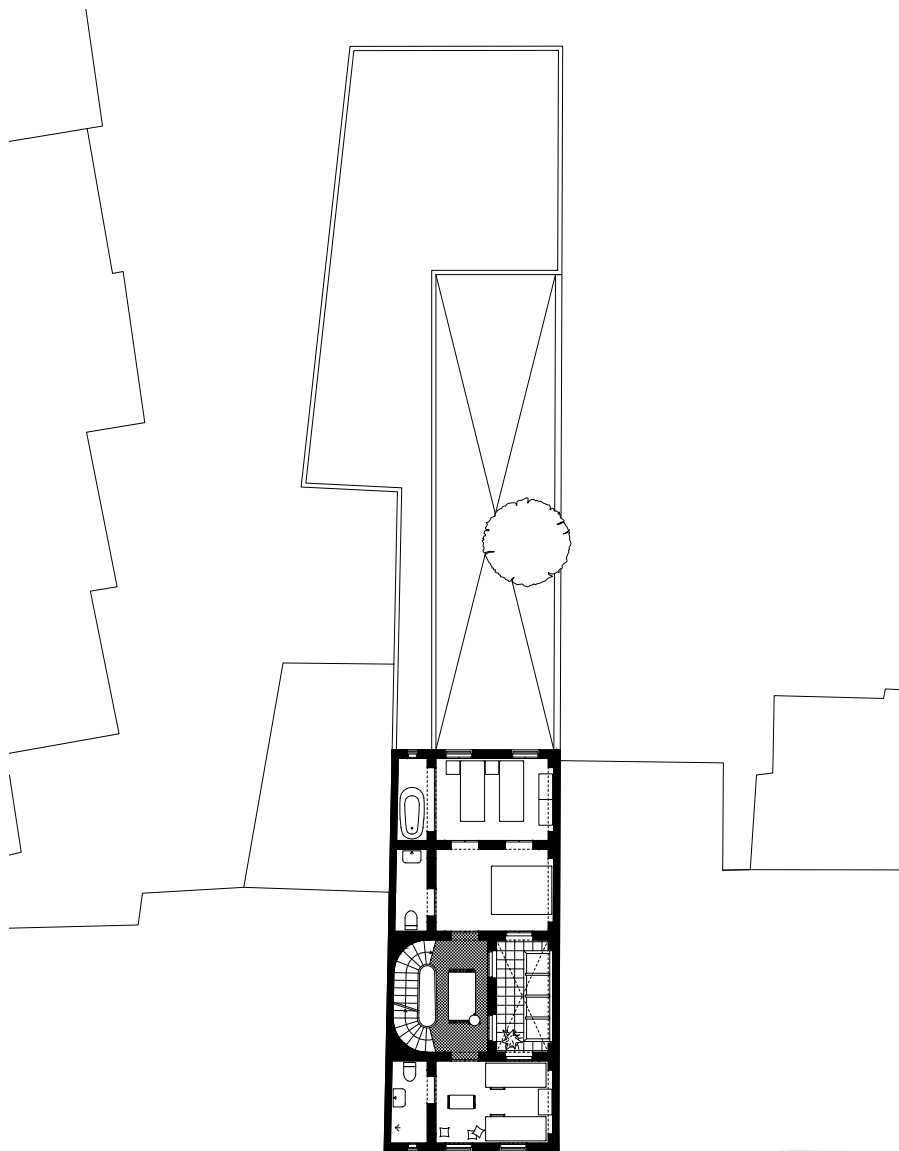
van Praetlei, eerste verdieping

0 1

3

6 m

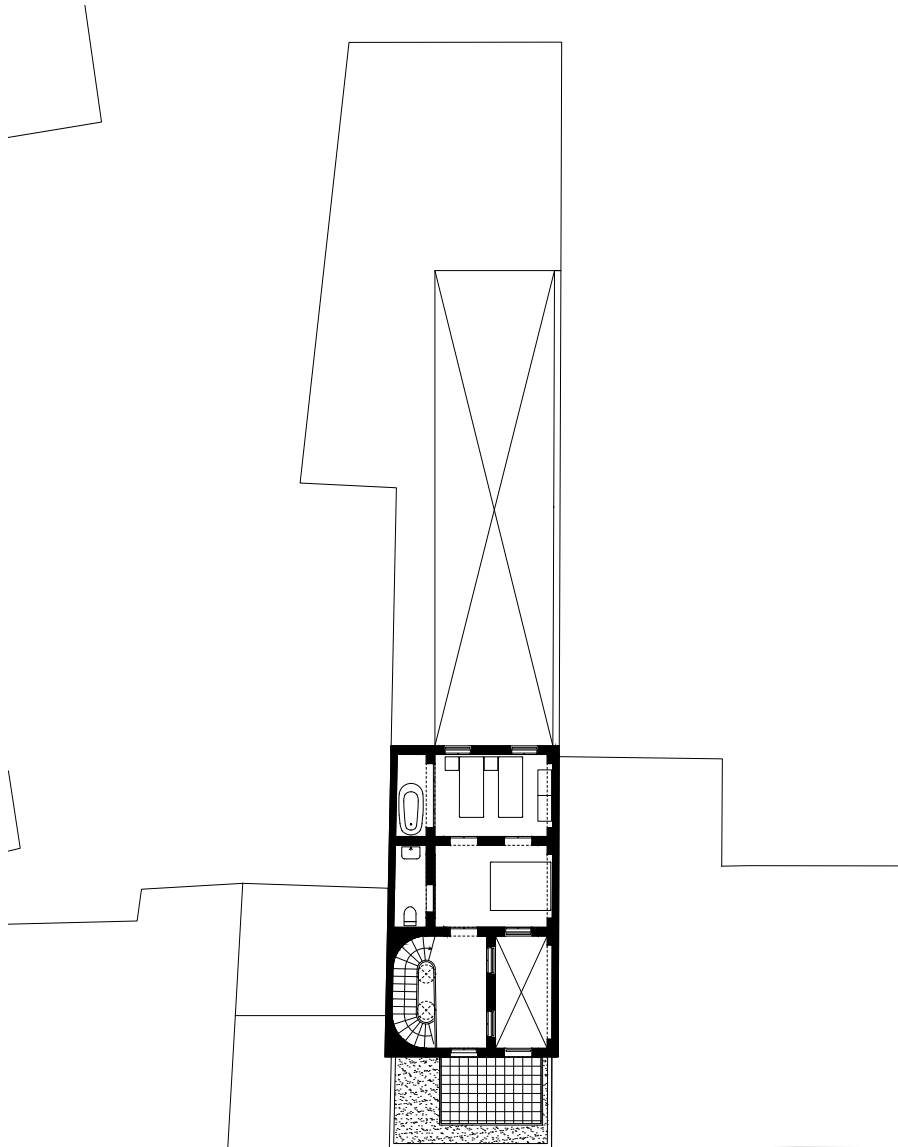
van Praetlei, tweede verdieping

0 1

3

6 m

van Praetlei, derde verdieping

0

1

3

6 m

de economie

een hedendaagse vertaling

- *het detail* -

Ondanks de zeer rationele en functionele uitwerking van het project, gaat de architectuur over de gevoelswaarde en de typologie van het alledaagse wonen. De dikke wanden geven een gevoel van geborgenheid en veiligheid. De afmeting van de wand is een rechtstreeks gevolg van de keuze voor de Belgische snelbouwstenen.

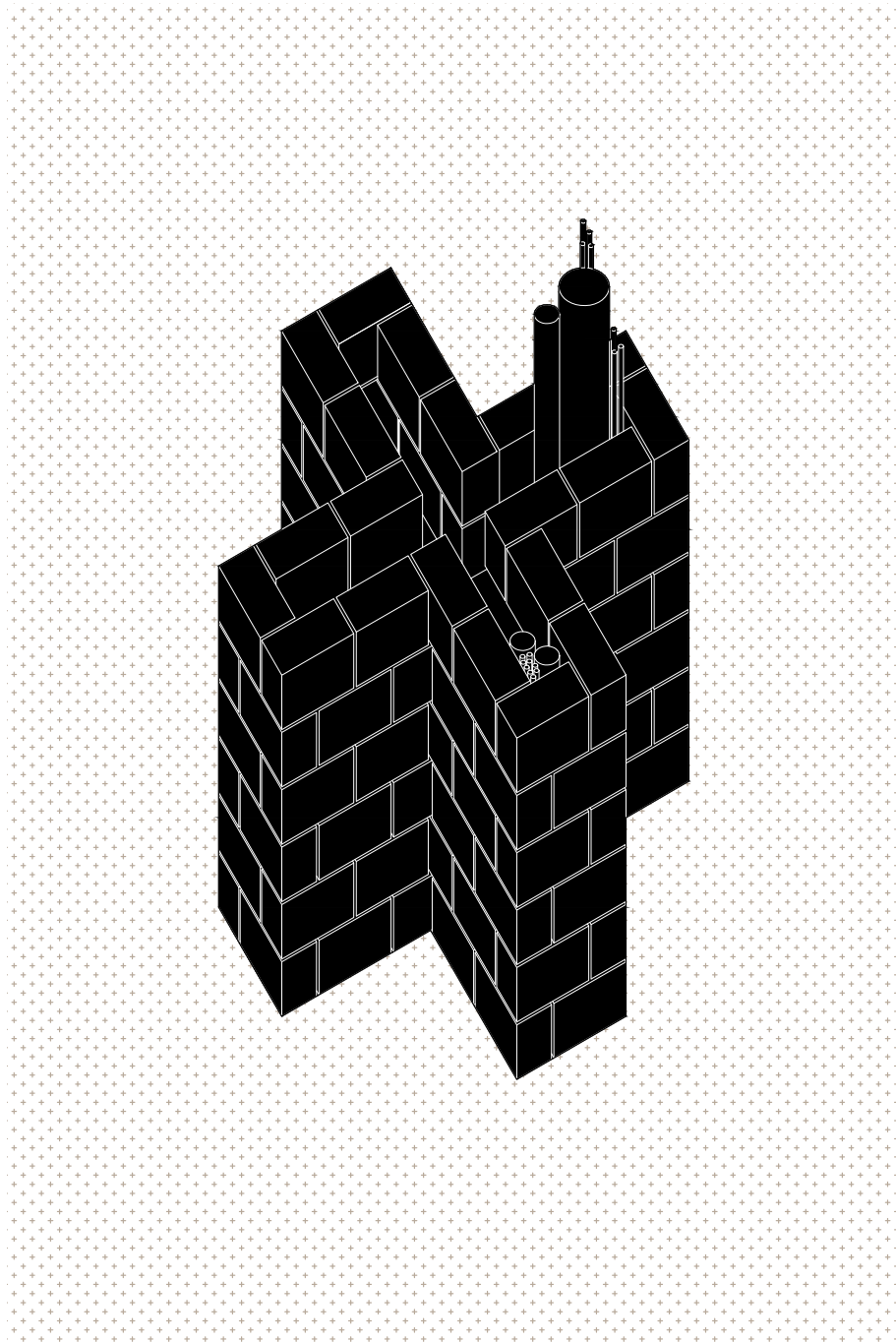
De woonhuizen zijn ontworpen met de meest standaard Belgische Bouwproducten in een maatsystematiek die aansluit bij de kleine en moeilijk bereikbare percelen.

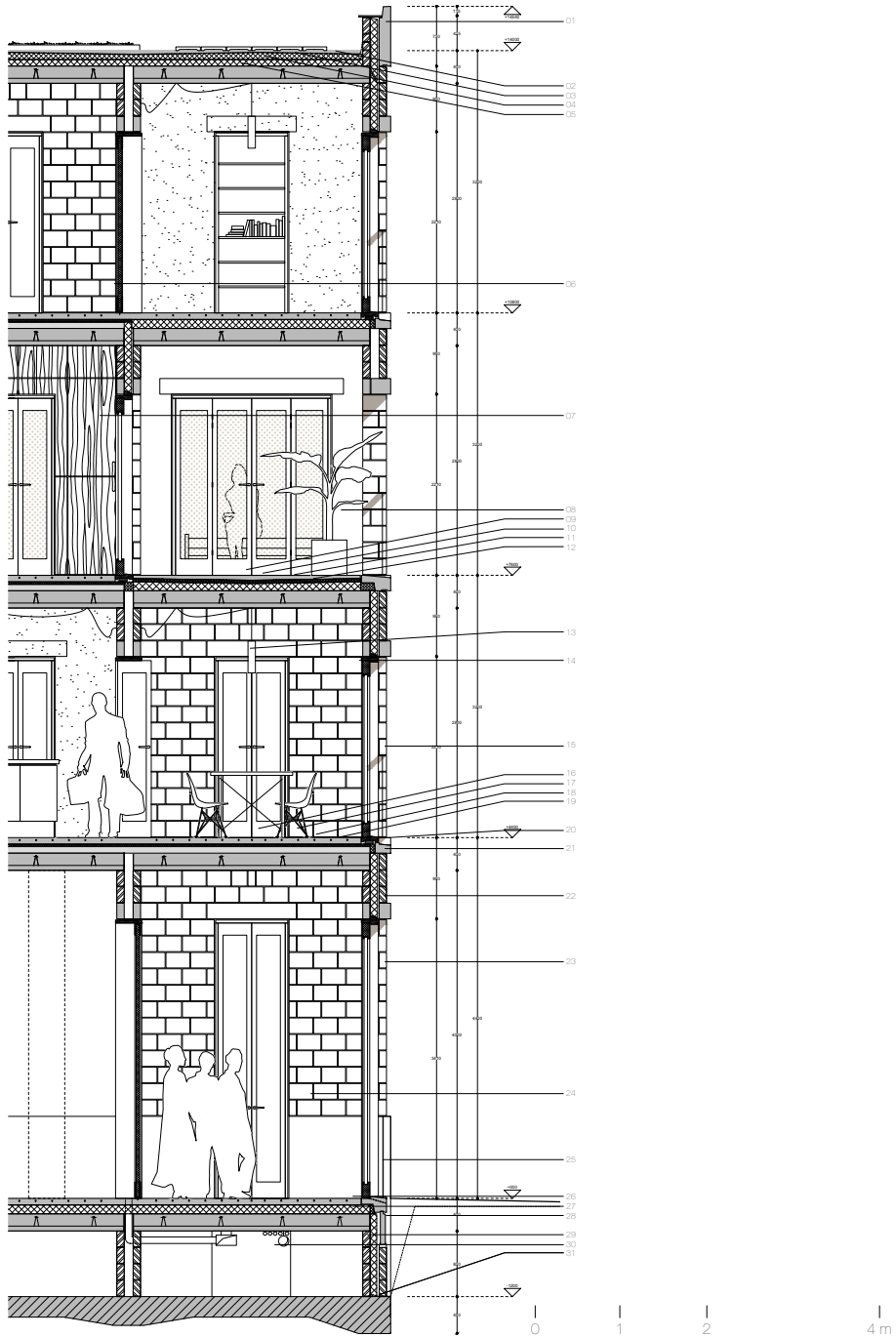
De architectuur is ingetogen, de woonhuizen hebben allen een zelfde logica in materialisering en gevelopeningen. De hoogtes van de raamopeningen en betonnen lateien sluiten aan op hun omgeving.

Het gebouw heeft een betonnen plint en boven de ramen dragen lateien het metselwerk, deze zijn tektonisch van aard. De plint zorgt namelijk dat er geen optrekkend vocht de gevel in kan trekken. De lateien laten hun dragend karakter zien en steken 5 centimeter buiten het gevelvlak om zo vervuiling van de gevel tegen te gaan.

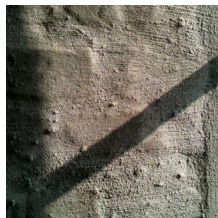
Met de raamopeningen wordt de lichtinval en het perspectief gecorrigeerd. De ramen en deuren van de begane grond hebben de grootste maat, ze zijn hoger en breder. Dit vergroot het openbare karakter van de plint. Met elke verdieping neemt de breedte van het raam af. Dit is een eeuwen oude architectonische truc die in een stedelijke omgeving er voor zorgt dat de lichtintensiteit op elke verdieping gelijk is.

rechts: isometrie van de wandopbouw
de holle ruimte in de wand wordt gebruikt voor de infrastructuur, iedere kamer kan zo elke functie krijgen.

01	<i>betonnen dakrand (kroon)</i>	16	<i>betonnenvloer (gevlinderd)</i>
02	<i>ballastlaag grind</i>	17	<i>vloerverwarming</i>
03	<i>dubbele dakbedekking</i>	18	<i>geluidisolatie</i>
04	<i>isolatie op afschot</i>	19	<i>chapé</i>
05	<i>warmte isolatie</i>	20	<i>betonnen onderdorpel</i>
06	<i>houten binnenkozijn</i>	21	<i>metselwerk snelbouwsteen</i>
07	<i>lariks beplating</i>	22	<i>betonnen latei</i>
08	<i>logia</i>	23	<i>gecementeerde gevel</i>
09	<i>betonnen vloer (geborsteld)</i>	24	<i>plaatsing schakelmateriaal</i>
10	<i>drainagelaag op afschot</i>	25	<i>betonnen plint</i>
11	<i>waterkerende laag</i>	26	<i>warmte isolatie</i>
12	<i>warmte isolatie</i>	27	<i>Predalco breedplaatvloer</i>
13	<i>hanglamp</i>	28	<i>betonnen kantplank</i>
14	<i>houten buitenkozijn</i>	29	<i>waterkerende folie</i>
15	<i>stalen hekwerk</i>	30	<i>kruipruimte</i>
		31	<i>plaatfundering</i>

links: detail

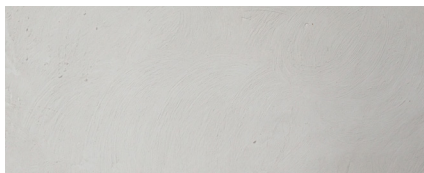
- *kaleien* -

De Belgische snelbouwsteen is een keramisch product, deze heeft een poreus oppervlak. Tijdens regenachtige periode zal de onbehandelde steen zich volzuigen met water. De vorst in de winterperiode geeft problemen, de steen zal dan kapot vriezen.

De gevel is afgewerkt met een dunne laag kalkpleister, deze typisch belgische afwerking heet kaleien.

Kaleien of kalkeren is een eeuwen oude techniek waarmee een dunne laag kalkpleister met een blokkwast op de gevel wordt aangebracht. Dit maakt de gevel bestendig tegen de weersinvloeden. en zorgt tegelijkertijd voor abstractie. Deze afwerking past in de Antwerpse context.

Door de toevoeging van een specifieke zandsoort kan er kleur aan de kalkpleister gegeven worden.

- ingrediënten -

1 deel romaankalk
2 delen kwartzsand (wit)
0.3 deel water

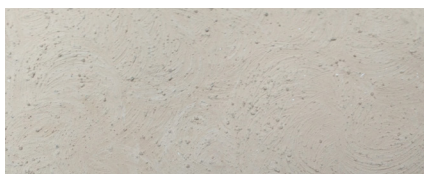
1 deel romaankalk
2 delen rood zand
0.3 deel water

1 deel romaankalk
2 delen kwartzsand (oker)
0.3 deel water

1 deel romaankalk
2 delen Vaalser groenzand
0.3 deel water

1 deel romaankalk
2 delen mortelzand (grijs)
0.3 deel water

monsters van het kleurenpalet, schaal 1/1

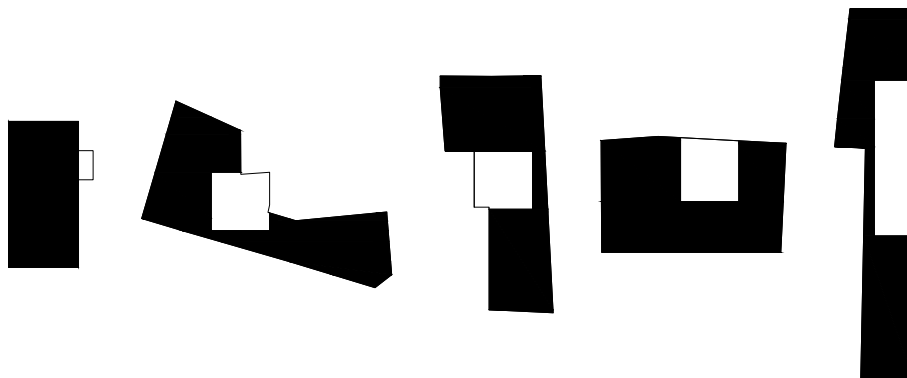
- kosten vergelijking -

- de minima in België -

3 kamers / 4 inwoners		4 / 5		5 / 8	
94 M²	24m²/inw	114 m²	23m²/inw	148 m²	18m²/inw
3 / 5	€ 220.000,-	4 / 6		5 / 9	
105 m²	21m²/inw	122 m²	21m²/inw	154 m²	17m²/inw
3 / 6		4 / 7		5 / 10	
114 m²	19m²/inw	130 m²	19m²/inw	160 m²	16m²/inw

bron: C 2008 // Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW)

* de sociale huisvestingsmaatschappij Woonhaven Antwerpen geeft aan het type 3/5 voor € 220.000,- op te leveren.

<i>Sociale Woningbouw</i>	<i>Cité de Refuge</i>			
<i>3/5 appartement</i>	<i>engelslei</i>	<i>beukenstraat</i>	<i>van praetlei</i>	<i>van knyffstraat</i>
<i>105 m²</i>	<i>351 m²</i>	<i>386 m²</i>	<i>349 m²</i>	<i>127 m²</i>
<i>05 inw.</i>	<i>14 inwoners</i>	<i>13 inwoners</i>	<i>11 inwoners</i>	<i>6 inwoners</i>
<i>21 m²/inw</i>	<i>25 m²/inw</i>	<i>30 m²/inw</i>	<i>31 m²/inw</i>	<i>21 m²/inw</i>
€ 220.000,-	€ 216.654,-	€ 219.169,-	€ 224.197,-	€ 98.546,-

kostenvergelijking sociale woningbouw - Cité de Refuge

literatuur en illustraties
een hedendaagse vertaling

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd of openbaar gemaakt, door druk, fotokopie, microfilm, of welke andere wijze dan ook, zonder de voorafgaande toestemming van JDW. Er is naar gestreefd de wettelijke voorschriften inzake copyright toe te passen, helaas is niet altijd met zekerheid de oorsprong van de documenten te achterhalen. Wie denkt nog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht zich tot JDW te richten.

Cité de Refuge
Jeroen de Waal

adres

Rodensijssestraat 92C
3037 NK Rotterdam
the Netherlands

internet

www.jeroendewaal.eu
mail@jeroendewaal.eu

telefoon

+31 (0)6 38 54 66 38

papier: Double A, 80 g/m²
cover: handgeschept, recyle

speciale dank

Cité de Refuge gebruikt de lettertypes
Minion Pro, ontworpen door Robert
Slimbach voor Adobe en Helvetica
Neue ontworpen door Miedinger en
Hoffmann voor Haas'sche Schriftgießerei

David van Severen
Roos Verhooren
Servie Boetzkes
Johan Hanegraaf, Mark Romme,
Rick de Lange en Willem Vissers

OFFICE KGDVS

